

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

Prefekt Claes Levin

Nationell samordnare i socialt arbete

2008-02-29

NSHU Dnr: I A4 2751/2006

Socionomutbildningarna och socialt arbete

Socionomutbildningarna i Sverige har haft en samarbetskommitté för gemensamma utbildningsfrågor sedan 1977. Den inrättades som en effekt av den då nya högskolereformen. Vid den tidpunkten fanns socionomutbildning vid sex orter i Sverige: Stockholm (Stockholms universitet och Ersta-Sköndal), Göteborg, Lund, Umeå, Örebro och Östersund. Orterna representerades av prefekterna. Den viktigaste frågan på dagordningen då var samordning och enhetlighet mellan utbildningsorterna.

Sedan 1977 har antalet socionomutbildningar i landet mer än fördubblats - från sex till dagens 13. Expansionen beror på flera faktorer: sammanslagning mellan sociala omsorgsutbildningar till socionomutbildningar och omvandling av sociala omsorgsutbildningar till socionomprogram i olika delar av landet. I Samarbetskommittén ingår numera prefekter och studierektorer eller motsvarande befattningar vid temabaserade utbildningar.

Ett av problemen inför den nya Bolognastrukturen är att endast sju av dessa orter tillhör universitet med rätt till forskarutbildning och masterexamen i ämnet socialt arbete. Forskningsämnet socialt arbete inrättades 1977 och har etablerats på nya utbildningsorter efter hand. Det ställer alltså stora krav på koordinering av utbildningarna mellan olika orter för att underlätta studentrörligheten. En följd av nuvarande organisering är att nästan enbart grundutbildningsfrågor/programfrågor behandlas vid mötena. Bologna-reformen har gjort det nödvändigt att kunna diskutera utbildning på alla nivåer - grund-, avancerad- och forskarutbildningsnivå - i samlad form.

Ett annat utvecklingsbehov är det som tas upp i NSHU:s skrivelse om behovet av arbete med "learning outcomes". Idag sker arbetet med nya utbildningsplaner och kursplaner lokalt på respektive utbildningsort. Planer och kurser med samma namn får olika utformning, eller får kurser med samma innehåll olika kursbeteckningar. Lokalt finns också olika regler om progression som gör att studenter ibland tvingas läsa extra terminer när de flyttar mellan olika lärosäten. Detta hindrar alltså studenternas möjligheter att röra sig inom Sverige och att få tillgodoräkna sig olika kurser. Studievägledare får lägga ner stort arbete för att reda ut tillgodoräkningen.

För att klara detta arbete är det existerande samverkansorganet, Samarbetskommittén, en bra men inte tillräcklig grund att utgå från. Styrkan med organisationen är att alla socionomprogram deltar i nätverket. Gruppen har emellertid inte ett mandat att bereda eller besluta i gemensamma frågor utan är snarast ett diskussionsforum för de olika utbildningsorterna. Som forum för det framtida utvecklingsarbetet är det inte tillräckligt, utan nya samverkansformer som inkluderar professorskollegiet måste utvecklas. Syftet med NSHU-nätverket är alltså främst att skapa en gemensam plattform och infrastruktur för landets samtliga institutioner med socialt arbete som huvudämne.

Nätverkets deltagare och antal möten

Syftet med det av NSHU stödda nätverket har varit att skapa strukturer för att underlätta studenternas rörlighet, nationellt och internationellt. Nätverket har varit öppet för alla lärosäten med utbildning inom det valda kunskapsområdet.

Nätverket har haft tre möten under perioden. 2006-10-19 i Ågrenska villan i Göteborg, 2007-04-20 på ön Ven och 2007-10-18 på Rusthållargården i Arild.

Deltagare i mötena har varit:

prefekt	Urban Herlitz	Göteborgs universitet
studierektor	Mona Franséhn	Göteborgs universitet
studierektor	Annika Halén	Göteborgs universitet
studierektor	Gerd Gustafsson	Göteborgs universitet
professor	Peter Dellgran	Göteborgs universitet
prefekt	Lennart Nygren	Umeå universitet
studierektor	Inger Ekman	Umeå universitet
bitr studierektor	Marianne Forsgärde	Umeå universitet
professor	Tommy Lundström	Stockholms universitet
prefekt	Anders Bergmark	Stockholms universitet
studierektor	Kajsa Billinger	Stockholms universitet
bitr studierektor	Lena Hübner	Stockholms universitet
prefekt	Ulla-Britta Stenström-Jönsson	Mittuniversitetet
studierektor	Barbro Andersson	Mittuniversitetet
univ adjunkt	Anders Røjde	Mittuniversitetet
univ adjunkt	Ulf Engqvist	Mittuniversitetet
prefekt	Kerstin Gynnerstedt	Växjö universitet
studierektor	Maria Wolmesjö	Växjö universitet
professor	Tapio Salonen	Växjö universitet
enhetschef	Berndt Hjälms	Malmö högskola
enhetschef	Marie Engström Henriksson	Malmö högskola
enhetschef	Ann-Christine Gullacksen	Malmö högskola
professor	Anna Meeuwisse	Malmö högskola
studierektor	Kjell Franzén	Högskolan i Kalmar
programansvarig	Jan Petersson	Högskolan i Kalmar
studierektor	Pia Aronsson	Örebro universitet
prefekt	Christina Ljungqvist	Högskolan i Jönköping
univ lektor	Cecilia Henning	Högskolan i Jönköping
prefekt	Jonas Alwall	Ersta Sköndal högskola
prefekt	Lars-Erik Olsson	Ersta Sköndal högskola

studierektor	Tina Wittsell	Ersta Sköndal högskola
studierektor	Emilia Forssell	Ersta Sköndal högskola
professor em	Bengt Börjeson	Ersta Sköndal högskola
propprefekt, programansv.	Helena Klöfver	Linköpings universitet
bitr programansvarig	Gunnel Östlund	Linköpings universitet
univ lektor	Anders Giertz	Högskolan Kristianstad
prefekt	Claes Levin	Lunds universitet
studierektor	Karin Lenz	Lunds universitet
studierektor	Dolf Tops	Lunds universitet
professor	Hans Swärd	Lunds universitet

Arbetet inom nätverket

Vid mötet i Göteborg aktualiserades frågan om att inrätta en ämneskonferens i socialt arbete som skulle omfatta samtliga utbildningsorter, samtliga utbildningsnivåer och ha deltagare både från det sk professorskollegiet och från Samarbetskommittén för Sveriges socionomutbildningar.

Under dagen diskuterade mötet bl a ämnet socialt arbete som etablerat forskningsämne, hur vi kan bevaka rörligheten för studenterna, hur orterna kommer att förhålla sig till den 7-gradiga betygsskalan, kursklassificering och innehåll i programkurser samt hur långt orterna kommit i utvecklingsarbetet kring master- och forskarutbildningsnivå.

Gruppen enades efter diskussioner om att inte planera för utökad antal konferenser utan att skapa ett nätverk i form av en gemensam ämneskonferens för socialt arbete, och att skapa ett kunskapsunderlag kring innehållet i landets samtliga socionomprogram i form av två utredningar:

1. Den första utredningen skulle syfta till att ge en översikt över de svenska socionomutbildningarnas upplägg och innehåll under det introducerande utbildningsåret.
2. Den andra utredningen skulle undersöka hur olika lärosäten gör för att förbereda de studerande för sitt framtida yrke. Studien undersöker skillnader och likheter mellan utbildningarna vad gäller yrkesförberedelser.

Ordförande fick i uppdrag att utse personer som skulle utföra utredningsarbetet, att inleda en diskussion om ämnet socialt arbete som sammanhållande tema för kommande ämneskonferens(-er) (istället för enbart diskussioner om grundutbildningen) och att bjuda in professorer från alla lärosäten till nästa möte.

Den 19 april 2007 hölls så ämnets första ämneskonferens med representanter från samarbetskommittén och professorskollegiet. Vid mötet beslutades om en arbetsgrupp som fick i uppgift att ge förslag till utformning av en permanent ämneskonferens till hösten 2007. Gruppen avlämnade sitt förslag 2007-08-30 och detta behandlades vid konferensen den 18-19 oktober i Arild. Vid detta möte deltog också Kerstin Wigzell och Martin Börjeson som representanter för den av regeringen nyligen tillsatta kommittén "Nya former för stöd till kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten". De frågor som avhandlades gällde bl.a. svårigheterna för yrkesverksamma socionomer att få ledigt från kommunala arbetsgivare för att gå kurser och program på masternivå,

bristen på intresse från kommuner och landsting för socionomer med masterexamen, behovet av en gemensam forskarskola inom ämnet socialt arbete och behovet av en förlängd socionomutbildning till 4 år, istället för dagens 3,5 år, för att få en anpassning till de nya utbildningsstrukturerna. Vid mötet diskuterades främst frågor kopplade till den nya masternivån: kompetenskrav, att locka fler sökande, tillgodoräkningsfrågor, utveckling av internationella masterkurser och utbildningar, masteruppsatser och ersättningar för handledning av masteruppsatser, begreppet ”gäststudent” som möjlighet eller hinder för studenters rörlighet inom Sverige samt olika betygssystem på orterna och vad det innebär för studentrörligheten

Resultat av arbetet

Vid mötet i Arild beslutades om inrättandet av en permanent Ämneskonferens i Socialt arbete – öppen för alla orter som bedriver utbildning på olika nivåer inom ämnet socialt arbete. Första ämneskonferens blir i Jönköping den 2-4 april 2008 och den blir en gemensam samling för prefekter, studierektorer, lärare och forskare på alla utbildningsnivåer inom ämnet. I samband med konferensen planerar också landets samtliga studievägledare att mötas för att fortsätta de gemensamma diskussionerna om samordning mellan utbildningarna för att underlätta studeranderörligheten mellan orter och nivåer – nationellt och internationellt.

De två rapporter som beställdes som underlag till ämneskonferensen har inkommit i preliminära versioner till samordnaren i Lund och de kommer att tryckas upp för utdelning inför ämneskonferensen samt läggas ut på Socialhögskolans hemsida i Lund med länkning till ämneskonferensens hemsida alt. samtliga utbildningsorters hemsidor.

Rapporterna heter:

1. Grunden i socionomutbildningarna – en studie av utbildningsinnehållet under termin ett och två. Rapporten är skriven av docent Eva Palmblad vid Göteborgs universitet.
2. Yrkesförberedelser i socionomutbildningen – en nationell kartläggning. Rapporten är skriven av universitetslektor Per-Åke Karlsson, Göteborgs universitet och Högskolan i Borås.

Genom inrättandet av en nationell ämneskonferens för ämnet socialt arbete, som kontinuerligt erbjuder ett diskussions- och samordningsforum för samtliga utbildningar i socialt arbete och för både högskolor och universitet, är grunden lagd för koordinering av optimal rörlighet för studenter mellan utbildningsorter och nivåer – främst nationellt men också internationellt.

De rapporter som framställts kommer att bilda ett gemensamt kunskaps- och diskussionsunderlag för utvecklingsarbete på samtliga utbildningsorter.

Rapport ett visar i korthet att introduktionsåret i de olika utbildningarna visar stora likheter. De största skillnaderna ligger i vilken betoning man ger juridiska kurser och vetenskapsteori/vetenskaplig metod och i vilken utsträckning utbildningarna lyfter fram perspektiv som etnicitet, klass, kön och makt.

Rapport två visar att det finns många likheter, men också en del skillnader mellan utbildningar när det gäller yrkesförberedande moment. Det finns en omfattande studiepraktik i samtliga utbildningar, men de har fått olika utformning. I några fall är den sammanhängande, i andra uppdelad på två eller tre perioder. Yrkesförberedande moment har integrerats i de flesta kurser inom socionomprogrammen. Rapporten redovisar noga exempel på sådana inslag. Samtliga program tycks också sträva efter att skapa olika slags yrkesförberedelser genom att knyta utbildning och praktisk yrkesverksamhet närmre till varandra. Men detta är ingen ny trend utan en kontinuerlig utveckling som utvecklats kvalitativt. Några utbildningsorter har olika inriktningar, medan andra har ett enda generellt program som innefattar både omsorgsutbildning och socionomutbildning.

Ekonomisk redovisning (bil 1)

Den ekonomiska redovisningen för projektet framgår av bilaga 1. Summan 171 041 baseras på faktura från Göteborgs universitet och består av lönekostnader och förvaltningsavgift på 35 % för rapportförfattande, samt tryckkostnader på 10 tkr vid Lunds Universitet. Löner och lönebidrag avser nätverkets ordförande och anställda vid Socialhögskolan i Lund som planerat och administrerat nätverket.

Summary

The main aim for the NSHU network has been to create a platform and an infrastructure for all social work programs and courses at a national level for all three educational levels of the Bologna process.

Social work, being a very young research discipline, has to establish this common platform for social work as a research and educational subject. Up till now there have been separate meetings for the social-work educational programs and for the research and education of doctoral students. Once this structure has been established organised work can commence in order to facilitate for student mobility – geographically, and hierarchically - between different levels of the educational system.

Representatives of all 13 institutions for social work education in Sweden have participated in three common meetings to accomplish this common conference system. The results of this network are that a common conference system has been established with a first national meeting taking place in April 2008 in Jönköping. Two research reports have been initiated and completed during the development period that aim to serve as a knowledge base and impetus for future cooperation and easier student mobility systems between the universities.

The reports have clarified common traits and differences between the programs in the first year of study, and in the area of professional fieldwork training. These reports will be printed and disseminated in time for the April-conference, and will be published at the website of the School of Social work at Lund University – with links to all the associated universities.

Claes Levin

Bilaga 1 Ekonomisk redovisning

Grunden i socionomutbildningarna –
en studie av utbildningsinnehållet under terminerna ett och två

Eva Palmblad

1. Inledning och syfte

Från och med hösten 2007 kommer de svenska socionomutbildningarna att ges i ny Bologna-anpassad modell. Reformen skall främja utvecklingen av gemensamma utbildningsprogram i Sverige och andra länder i Europa. Avsikten med samordningen av den europeiska universitetsutbildningen är bland annat att öka rörligheten för såväl studenter som lärare. En central fråga i anslutning till denna utveckling rör graden av enhetlighet och kvalitetsmässig likvärdighet mellan olika utbildningsprogram.

De svenska socionomutbildningarna har under senare år genomgått en utveckling och expansion, som bland annat inneburit att flera lärosäten har erhållit examensrättigheter. I nuläget är det sexton lärosäten som har sådana rättigheter: Göteborgs universitet, Hälsohögskolan i Jönköping, Högskolan i Gävle, Högskolan i Kalmar, Högskolan i Kristianstad, Karlstads universitet, Linköpings universitet, Lunds universitet, Malmö Högskola, Mälardalens Högskola, Ersta-Sköndal Högskola, Stockholms universitet, Umeå universitet, Växjö universitet, Örebro universitet samt Mittuniversitetet.

Högskolelagen och Högskoleförordningen är de centrala styrdokumenterna för socionomutbildningen. Här anges allmänna mål för högskoleutbildningen samt specifika mål för socionomutbildningen. Utöver dessa kan varje lärosäte självständigt utforma och besluta om mål med den lokala utbildningen. Detta innebär en möjlighet att skapa inriktningar och att utveckla profiler, en möjlighet som också har utnyttjats av olika lärosäten.

Syftet med denna studie är att ge en översikt över de svenska socionomutbildningarnas uppbygg och innehåll under det introducerande utbildningsåret. Uppdragsgivare är Samarbetskommittén för socionomutbildning som för ändamålet beviljats medel av NSHU inom ramen för ”Nätverk för arbete med den nya utbildnings- och examensstrukturen inom högre utbildning”.

2. Genomförande

Studien innefattar tolv utbildningsorter med examensrättigheter. En avgränsning har skett till de socionomutbildningar som har varit igång under tre terminer. Detta innebär att följande lärosäten ingår: Göteborgs universitet, Hälsohögskolan i Jönköping, Högskolan i Kalmar, Linköpings universitet, Lunds universitet, Malmö Högskola, Ersta-Sköndal Högskola, Stockholms universitet, Umeå universitet, Växjö universitet, Örebro universitet samt Mittuniversitetet.

Som grund för sammanställningen och genomgången i rapporten ligger granskningar av utbildnings- och kursplaner för terminerna ett och två i socionomutbildningarna under höstterminen 2007. Även litteraturlistorna till de respektive kurserna ingår i materialet. Det är enbart de Bologna-anpassade dokumenten som använts, vilket innebär att studien genomförts på ett material ännu inte har omsatts i undervisningspraktiken. Slutpunkt för materialinsamling sattes till 30 juni 2007.

Det senaste läsåret har präglats av ett intensivt utvecklingsarbete för att anpassa utbildnings- och kursplaner till Bologna-modellen. Vid en del lärosäten förelåg redan tidigt under vårterminen såväl kursplaner som litteraturlistor för hela det första utbildningsåret. Andra har behövt längre tid på sig för att få fram dokumenten. När deadline för materialinsamlingen sattes (sommaren 2007) så saknades fortfarande litteraturlistor för några kurser, som primärt gäller termin 2. Eftersom det betraktas som angeläget att så snart som möjligt få fram en samlad bild över utbildningarna så genomfördes studien trots dessa smärre materialluckor.

Jag har studerat utbildningsplanerna, kursplanerna – framför allt dess lärandemål och innehåll – och använt tillhörande litteraturlistor som stöd. Uppgifterna i rapporten är hämtade ur dokument från respektive lärosätes hemsidor samt material som erhållits efter mejlkontakt och/eller telefonsamtal. De begrepp som används i dokumenten är också de som använts i de sammanställningar som rapporten innehåller. Jag har på grundval av dokumenten gjort en översiktlig analys med sikte på att finna likheter och skillnader i utbildningarna. Utifrån denna analys har framställningen organiserats utifrån olika teman som tonat fram som centrala i dokumenten. I likhet med Käll (2005) lyfter jag här de teman som förekommer mer generellt bland utbildningarna. Unika upplägg och innehåll har jag inte gått vidare med. Det innebär exempelvis att en utbildning med en specifik profil, såsom Ersta-Sköndals socionomprogram med inriktning mot livsåskådning, inte är något jag fördjupat mig i. Detsamma gäller för in-

riktningsspecifika kurser, så som de som förekommer på Socialhögskolan i Stockholm (inriktning mot omsorg om äldre och funktionshindrade respektive mot socialpedagogik).¹

Det bör nämnas att dokumentationen, trots påtagliga formella/strukturella likheter, varierar något. Vissa lärosäten har valt att låta sina kursplaner få en sparsmakad utformning, med korta formuleringar. Andra väljer att låta sina kursplaner präglas av lite mer fylliga och utförliga formuleringar. De varierande formerna kan ha att göra med olika traditioner och direktiv vad gäller den här typen av dokument vid olika utbildningsorter. Variationerna kan även bero på att anpassningen fortfarande är inne i ett inledande skede och att man ännu är ovan vid det nya tänkesättet.

3. Kursinnehåll under terminerna ett och två

Innan jag går in på innehållet i det första utbildningsåret så vill jag kommentera utbildningsstrukturen, som skiljer sig något åt mellan orterna. Stockholm har en enda kurs om 60 hp för sitt introducerande år, fördelad på åtta delkurser. De tre olika inriktningarna har en specifik delkurs om 7 hp; i övrigt är alla delkurser gemensamma under det första året. Lunds och Umeå universitet har en modell med två sammanhållna block, ett för varje termin, vilka vardera än indelade i tre delkurser. Ersta-Sköndal har ett basblock om 60 hp som indelas i två teman, fördelade på sex delkurser om 10 hp (i något olika fördelning på de båda inriktningarna). Örebro har ett sammanhållet block för första terminen (30 hp), som består av två delkurser; den andra terminen består av tre kurser. Göteborgs universitet och Kalmar högskola har sina två terminer fördelade på fyra kurser om vardera 15 hp. Hälsö högskolan i Jönköping och Malmö högskola har sitt första utbildningsår (gemensamt för alla inriktningarna) fördelat på fem kurser, Växjö universitet sex, Mittuniversitetet sju (gemensamma för båda varianterna) och Linköpings universitet på åtta kurser. Här finns med andra ord en viss variation i upplägget mellan de olika lärosätena. För att ge en överblick så har en sammanställning av innehåll och upplägg av terminerna ett och två gjorts (se bilaga).

¹ En referenspunkt har här varit den undersökning som genomfördes av Eva-Lena Käll vid Hälsö högskolan i Jönköping, *Vad utgör grunden i socionomutbildningarna? – en studie av innehållet i socionomutbildningarnas första termin, hösten 2004* (2005). Tre år har gått sedan Källs undersökning, som alltså fokuserade termin ett, genomfördes. Sedan dess har ytterligare fem lärosäten fått examensrättigheter, samt Bologna-processen satt sin prägel på utbildnings- och kursplaner.

3.1 Introduktion till socialt arbete

Samtliga lärosäten har någon form av introducerande kurs på socionomutbildningen. I ett par fall (Mittuniversitetet, Stockholms universitet) benämns denna Introduktionskurs, i ett fall (Kalmar högskola) Socialt arbete. I övriga fall rör det om benämningar som Socialt arbete som kunskapsområde, forskningsområde och praktik (med viss variation). I de flesta kursplaner så kan man utläsa uppdelningen i socialt arbete som profession, kunskapsområde/vetenskapsområde och som praktik/verksamhet. I de introducerande momenten ligger dessutom ofta frågor som etik/bemötande/förhållningssätt samt centrala begrepp och sociala problem/problemområden.

Socialt arbete som profession

Socialt arbete som profession återkommer i så gott som samtliga utbildningar. Professionsaspekten kommer till uttryck på lite olika sätt. Det kan handla om professionens historiska framväxt, så som i skrivningarna: ”Demonstrera kunskap om det sociala arbetets historia och rötter” (Linköping). ”Delkursen ger en introduktion till det sociala arbetets historia och utveckling över tid, såväl i Sverige som internationellt” (Lund). ”Redogöra för och ge exempel ur det sociala arbetets historia och professionsfält” (Ersta-Sköndal). Örebro utmärker sig genom att vika hela 15 hp åt en delkurs i Det sociala arbetets rötter, som bland annat har målet att den studerande skall kunna ”redogöra för de människosyner som styr utvecklingen av bemötande och omhändertagande i socialt arbete

Andra aspekter är yrkesrollen, arbetsuppgifterna och professionella/yrkesmässiga villkor. ”Kunna redogöra för det sociala arbetets roll i samhället” (Göteborg). ”Beskriva socionomprofessionen inom olika verksamhetsfält” (Örebro). Färdighet och förmåga att kunna ”reflektera kring socialarbetarens roll” (Jönköping). Det kan även handla om professionalitet i bemötandet av klienten/brukaren, så som i ”Möten och professionellt bemötande” (Växjö). Växjö har därtill en formulering som handlar om brukarperspektiv: ”Den studerande skall visa kunskaper om och förmåga att reflektera över socialarbetarrollen utifrån ett brukarperspektiv”.

Även professionalitet i förhållande till den egna personen förekommer i materialet. I detta sammanhang kan Umeå universitets fyra teman som är genomgående i utbildningen lyftas fram. Dessa teman är Pedagogisk Kompetens (PK), Professionell Medvetenhet (PM), Personlig och Professionell Utveckling (PPU) samt Vetenskaplig Utveckling (VU). Under målen för PPU finner man att studenten skall ”kunna reflektera över sig själv i förhållande till sin egen

bakgrund, utbildning och kommande yrkesroll”. Ersta-Sköndals mål att kursdelatagaren skall kunna ”förklara vikten av att förstå den egna personlighetens betydelse för det sociala arbetets praktik” uttrycker samma sak. Mittuniversitetets formuleringar går i liknande riktning: ”kunna tillämpa ett självreflekterande förhållningssätt”, studenterna skall ”förvärva kunskaper om betydelsen av den personliga utvecklingen samt om vad det innebär att förhålla sig professionellt i socialt arbete”.

I Stockholm låter man det första utbildningsåret avslutas av kursen Professionsspecifika färdigheter (2 hp), som är en för det lärosätet unik lösning.

Socialt arbete som kunskapsområde/forskningsområde

I så gott som samtliga fall ges någon form av introduktion till socialt arbete som vetenskapsområde, forskningsfält, som teoretiskt eller akademiskt ämne med dess framväxt, utveckling och innehåll. Skrivningarna är här olika i tydlighet och tyngd. I Göteborgs mål sägs att studenten skall ”ha förståelse för betydelsen av en vetenskapligt och kritiskt förhållningssätt”. I Linköping ”visa förståelse för det sociala arbetet som ett kunskapsområde, forskningsområde och ett praktikfält”. Andra exempel: ”Introduktion till vetenskapligt tänkande” (Kalmar); ”redogöra för det sociala arbetets utveckling till vetenskap” (Ersta-Sköndal); ”redogöra för grunderna i att söka, skriva, presentera och kritiskt granska vetenskapliga rapporter” (Stockholm); ”beskriva det sociala arbetet som vetenskaplig disciplin och forskningsfält” (Örebro). Jönköping skriver att studenten skall kunna ”redogöra för centrala begrepp inom vetenskapsområdet socialt arbete”. Växjö att ”den studerande skall ha kunskaper om vetenskapligt förhållningssätt och tänkande samt utvecklat sin förmåga att kritiskt granska forskning och utvecklingsarbete inom socialt arbete”. En ökad tydlighet finns hos Mittuniversitetet: ”kunna tillämpa ett vetenskapligt arbetssätt vilket innebär ett kritiskt förhållningssätt och ett vetenskapligt skrivande”.

På vissa håll verkar introduktionen till vetenskap/kunskapsproduktion ges en något större tyngd än på andra. Ett exempel är Malmö som ger en ”introduktion till vetenskapsteori och forskningsdesign. Kunskaper i forskningsmetoder tillämpas i en fältrapport”. Umeå har specifika löpande mål under Vetenskaplig Utveckling (VU), som i första kursen handlar om att självständigt söka, granska och presentera en engelskspråkig vetenskaplig referebedömd artikel.

Socialt arbete som verksamhet/praktik

Antagligen så sker en introduktion till professionen och till olika verksamheter ofta kombinerat. Introduktion till verksamhetsområden/praktik kan mer eller mindre tydligt utläsas av utbildningsmaterialet. Några orter är mer explicita kring detta med fältanknytning. Här kan Linköping, med reflektionsgrupper som arbetsform, lyftas fram. Andra delen av deras introduktionskurs ”utgår från ett praktik/fältorienterat grupparbete som examineras i form av en grupp-gemensam skriftlig rapport.” Noterbar är att Linköping under den andra terminen har en kurs, Socialt arbete i praktiken I (3 hp), som specifikt introducerar socialt arbete som ett praktikfält, dvs. verksamhetsområden, arbetsuppgifter, brukare.

I andra fall är skrivningarna mer kortfattade. Lund skriver att studenten skall ”visa grundläggande kunskaper om socialt arbete som verksamhetsfält.” Göteborg skriver att ”socialt yrkesarbete inom olika områden introduceras bland annat genom fältförelagda studier”. Även Malmö talar om att introduktionskursen innehåller fältstudier och fältrapportering. Stockholm talar om ”Introduktion av socialt arbete som praktikfält” och att studenten skall kunna ”uppvisa kunskap om socialt arbete, både i teori och som verksamhetsfält”.

Introduktionen i socialt arbete som verksamhet och praktik behandlas utförligt i en separat rapport.

Etik/bemötande/förhållningssätt

Under det första utbildningsåret riktas etik framför allt mot professionen och verksamheten socialt arbete (dvs. behandlar ej forskningsetik). I nära anslutning till etiken ligger frågor som handlar om mötet mellan socialarbetare och brukare/brukargrupper. I stort sett alla utbildningsdokumenten har skrivningar kring de etiska frågorna och frågor som rör relationen mellan socialarbetare och brukare. Ofta kommer detta moment in tidigt, redan under första terminen.

I vissa fall talas om etik på ett generellt sätt, som i Jönköpings formulering att kursen behandlar ”etik i socialt arbete”. På samma ort koppas etik även samman med värderingsförmåga och förhållningssätt, ”reflektera kring etik och egna värderingar”. De etiska frågeställningarna behandlas återigen i kursen Socialt arbete, interaktion människa, grupp och samhälle (15 hp),

som ligger sist på termin två. I andra fall talas i mer precist om yrkesetik, som i Linköpings introduktionskurs: ”med utgångspunkt i fallbeskrivningar, resonera utifrån yrkesetiska riktlinjer”. Även här följs de etiska frågeställningarna upp i efterföljande kurser under första utbildningsåret. Bland annat i Socialt arbete; barn och ungdom (6 hp) samt i Socialt arbete: livslopp, vuxenliv och åldrande (6 hp). Stockholm förbinder etiken med verksamhetsområden: ”orientering om det sociala arbetets verksamhetsområden ur ett nationellt och internationellt perspektiv med betoning av etiska och kulturella aspekter”. Ibland, som i Göteborg, kopplas etik samman med förhållningssätt och makt: ”kunna redogöra för och reflektera kring makt samt etiskt och professionellt förhållningssätt i socialt arbete”. Umeå och Örebro skriver likaledes samman etik med makt. I Umeå fokuseras etiken senare under första utbildningsåret, i kursen Centrala teorier och begrepp i socialt arbete (12,5 hp). Lund fogar in sin skrivning i ett värderingssammanhang: ”visa insikt i betydelsen av hur etiska överväganden, värderingar och förhållningssätt samverkar”. Kopplingen etik och förhållningssätt präglar även Malmös formulering. Kalmar utmärker sig genom att inte ha några urskiljbara skrivningar kring etik.

Aspekter som rör förhållningssätt, bemötande och kommunikation mellan brukare och klient är också utbildningsinslag som genomgående förekommer i dokumenten. Som framgått framträder förhållningssätt ofta i relation till de etiska frågeställningarna. I andra fall behandlas de i relation till professionalitet, som i Växjös ”möten och professionellt bemötande” och Mittuniversitetets ”kunna beskriva betydelsen av ett professionellt förhållningssätt”. Men förhållningssätt kan också behandlas självständigt, som i Kalmars text: ”reflektera över konsekvenser av olika förhållningssätt i socialt arbete”. Stockholm lyfter in begreppet ”empati” och länkar det till ”professionella samtal”. Ett av Umeås mål vad gäller Professionell kompetens (PK) är att studenten skall ”reflektera över begreppen etik, kommunikation och makt i relation till ett professionellt förhållningssätt”. Växjö sticker ut genom sin kurs Samtal och kommunikation (7,5 hp) som ligger sist på andra terminen. Här förekommer, liksom i Stockholm, begreppet empati – eller mer precist ”empatisk förmåga” – vilket kan sägas vara relaterat till det tema som handlar om förhållningssätt, bemötande och kommunikation.

På Ersta-Sköndals socionomprogram med inriktning mot etik och livsåskådning och inriktning mot äldre är etikfrågorna av naturliga skäl en integrerad del av utbildningen på ett helt annat sätt än på övriga orter.

Sociala problem, livsvillkor och utsatta livssituationer

I utbildningens inledande terminer behandlas ofta sociala problem, människors levnadsvillkor och utsatta livssituationer. Samtliga utbildningar berör detta på ett eller annat vis, oftast redan under introduktionskursen. Många lärosäten följer upp med särskilda kurser/delkurser kring dessa teman. Göteborgs skrivningar röjer påverkan av konstruktionistiskt tänkande: ”känna till hur sociala problem uppstår och konstrueras i ett historiskt och samhällsligt sammanhang”. Detsamma gäller Linköping: ”redogöra för hur sociala problem definieras” och ”diskutera och exemplifiera hur sociala problem definieras”. Och vidare: ”Särskild vikt läggs vid att beskriva och diskutera de sociala processer som leder till att vissa företeelser lyfts fram och definieras som sociala problem”. Ett av målen i Växjö handlar om ”människors levnadsvillkor på samhälls- grupp och individnivå”. Örebro uttrycker sig i processtermer: ”redogöra för och diskutera sociala processer som påverkar skilda brukares livssituation”.

Lund har en delkurs, Människors levnadsvillkor, behov och rättigheter (10 hp), och ”där ingår de levnadsvillkor som rymmer sociala problem och är aktuella för socialt arbete”. Umeå har två delkurser, Samhälleliga levnadsvillkor (7,5 hp), samt Individer och grupper i utsatta livssituationer (15 hp) som på skilda sätt berör detta. Den senare delkursen fokuserar ett antal olika sociala problemområden. Några lärosäten har valt att inrikta sig på särskilda grupper t.ex. Linköping, som fokuserar barn med en egen kurs, Socialt arbete: barn och ungdom (6 hp), som ges under andra terminen. Den följs av Socialt arbete: livslopp, vuxenliv och åldrande (6 hp), som primärt fokuserar utsattheten i den åldrande människans liv: ”Den äldre medborgarens/patientens/klientens perspektiv, rättigheter och behov fokuseras i kursen”.

I de introducerande momenten hör, utöver de redan nämnda, ofta centrala begrepp i socialt arbete. I flera utbildningar återkommer i olika formuleringar just centrala begrepp som ett utbildningsinslag. Man kan här framhålla Umeå, som har en delkurs inriktad mot detta, kombinerad med teorier. Kursen benämns Centrala teorier och begrepp i socialt arbete (12,5 hp).

Ett intryck är att den introduktion till socialt arbete som studenterna på olika lärosäten möter i många väsentliga avseenden liknar varandra. Socionomutbildningen är en yrkesutbildning och en akademisk utbildning. Detta återspeglas både i struktur och innehåll i de inledande utbildningsmomenten. I det sociala arbetets kärna finns sociala problem, mänskliga livsvillkor och utsatta livssituationer. Kärnan innehåller också en handlingsdel, inriktad mot metoder, åtgärder och lösningar. Frågor om etik, bemötande och förhållningssätt blir därmed aktualiserade.

3.2 Socialt arbete: samhälle – grupp – individ

Kursdokumenten kan även läsas utifrån vilka nivåer av socialt arbete som studenterna möter under sitt första utbildningsår. Alltså, i vad mån socialt arbete studeras i ett makro-, meso- eller mikroperspektiv, med fokus på samhälle, grupp eller individ, alternativt med en struktur- eller aktörsfokusering.

Socialt arbete i ett samhälleligt sammanhang

Samtliga utbildningar kännetecknas av att de har kursinslag som kan betecknas som makroorienterade, om än i lite olika avseenden. Redan i de introducerande momenten möter många studenter denna typ av perspektiv, kanske särskilt uttalat i exposéer över det sociala arbetets historia och idéhistoria. Utöver detta kommer kunskaper om samhällets struktur och statsvetenskap, sociologisk teori och samhällsekonomi samt om välfärds- och socialpolitik. Dessa olika makroperspektiv förekommer i samtliga utbildningarna, men kan vara kombinerade på lite olika sätt och med lite skilda tyngdpunkter.

Göteborg låter sin introduktionskurs följas av kursen Samhällsstruktur och välfärd (15 hp). Denna består av tre teman: Förändringsprocesser och samhällsutveckling, grundläggande samhällsvetenskaplig teoribildning samt Välfärds- och fördelningsfrågor. Jönköping har som sista kurs på första terminen Socialt arbete, social- och välfärdspolitik (7,5 hp). Kalmar låter sin andra termin inledas av kursen Sociologi (15 hp). Linköpings benämning är lite annorlunda, genom sin koppling till ett brukarperspektiv; kursen benämns Välfärd, socialpolitik, medborgar/brukarperspektiv (15 hp). På Lunds andra termin finner vi delkurserna Politik, ekonomi och samhälle (12 hp) samt Samhällsvetenskapliga tolkningar (6 hp) som båda ingår i kursen Samhällsvetenskap och socialt arbete. Linköping benämner sin Socialt arbete och samhällets organisering (7,5 hp). Växjö har tre makroperspektivskurser, en inriktad mot struktur, en mot teori, en mot välfärd: Samhällets organisering och struktur (7,5 hp), Socialt arbete med inriktning mot sociologi (7,5 hp) samt Välfärdspolitik (7,5 hp). Mittuniversitetet har ett liknande upplägg med Välfärdsstat i förändring (7,5 hp) och Socialt arbete: sociologiska perspektiv (7,5 hp) samt Socialt arbete och organisation (7,5 hp). I Stockholm hålls två kurser, Sociologi (6 hp) samt Välfärdsstaten – en socialpolitisk introduktion (7 hp). För de studenter som läser allmänna socionomprogrammet tillkommer ytterligare en kurs, Välfärdsstaten i sociologisk belysning (7 hp) under det första utbildningsåret. Örebro skiljer sig lite genom att

förutom kursen Socialt arbete och socialpolitik (15 hp) ha en kurs Statskunskap (7,5 hp). Malmös makroinriktade kurs kallas Sociologi, socialpolitik och socialt arbete (15 hp). När det gäller Ersta-Sköndal så förekommer ingen liknande kurs under det första läsåret, men det kommer i stället under det andra.

Sammantaget ser vi att man vid de olika lärosätena lägger stor vikt vid samhällsvetenskapliga makroperspektiv. Beteckningarna och uppläggen skiftar något men redan under sitt första utbildningsår möter alltså socionomstudenterna kurser som på olika sätt belyser hur samhällets struktur, välfärdssystem och socialpolitik mm. inverkar på medborgarnas liv och även påverkar det sociala arbetet.

Socialt arbete i ett individ- och gruppsammanhang

Merparten av utbildningarna har även under det första året kurser som är inriktade mot det sociala livets mikronivåer. Det är kurser som har ett individ- och/eller grupperspektiv och här ingår även kurser som fokuserar familjeliv/familjedynamik. Göteborgs Individ, grupp och familj (15 hp) exemplifierar denna typ av kurser. Flera lärosäten har kurser i psykologi och/eller socialpsykologi; hit hör Jönköping (15 hp), Kalmar (15 hp), Stockholm (9 hp), Växjö (7,5 hp) samt Mittuniversitetet (7,5 hp). Malmö benämner sin kurs Psykologi, psykiatri och socialt arbete (15 hp); den explicita kopplingen till psykiatri är man ensam om bland lärosätena. När det gäller Linköping, som inte har någon kurs i psykologi/socialpsykolog, så kan man säga att de två ovan nämnda kurserna, Socialt arbete: barn och ungdom (6 hp) respektive Socialt arbete: livslopp, vuxenliv och åldrande (6 hp) delvis förmedlar ett individperspektiv. I den senare kursen behandlas "livsförloppet och åldrandets olika villkor" och i den förra fokuseras "barns och ungdomars psykosociala utveckling" och "familjen som konstellation och familjedynamik". Under temat Beteendevetenskap möter studenterna på Ersta-Sköndal livsloppsperspektiv samt psykologiska, socialpsykologiska och även pedagogiska perspektiv. Umeå har inte någon kurs med benämningen psykologi. Individ- och gruppnivån är emellertid tydligt urskiljbar i kursen Individer och grupper i utsatta livssituationer (15 hp). Kunskaper i livsloppsperspektiv, socialisering och identitetsutveckling ingår i kursen. I den meningen kan man säga att individ- och gruppsammanhanget finns representerat på dessa två orter.

Lärosätena lägger även stor vikt vid att under det första utbildningsåret föra in kunskaper som rör det sociala livets mikrosammanhang och dessas betydelse för det sociala arbetet. Även här ser vi lite skiftande upplägg men intrycket är att det finns en betydande innehållslig likhet.

Integrering av samhälls- och individ/grupperspektiv

Det finns i materialet exempel på strävanden att hantera nivåerna mikro–makro, individ–samhälle, aktör-struktur på ett mer integrerat sätt. Lunds delkurs Individ och samhälle (12 hp), som inleder den andra terminens studier är ett exempel på detta. ”Studenter tränas under kursen i att betrakta individer och samhälle ur olika perspektiv och att tolka skeenden med hjälp av olika samhällsvetenskapliga teorier och begrepp. Centrala teman som följer genom kursen är frågor om behov, om makt samt om individen i relation till staten, samhället och till andra individer”. Grundläggande kunskap hämtas från utvecklingspsykologi, personlighetspsykologi och psykologisk socialpsykologi. Vidare används sociologiska begrepp och teorier, särskilt sociologisk socialpsykologi. Till detta knyts dimensioner som genus, etnicitet och klass. Uttryck för liknande strävanden ger Jönköpings sista kurs under första året, Socialt arbete: interaktion människa, grupp och samhälle (15 hp). Kursen behandlar sociologisk teori (funktionalism, konstruktivism, interaktionism), systemteori och nätverksteori/metod samt sociala och psykologiska utvecklingsaspekter. Tillämpningen av den samhällsvetenskapliga teoribildningen är tänkt att ske på ”barn, ungdom och familj”. Tankar i samma riktning präglar även Malmös kurs Hälsa och samhälle (7 hp), som ligger under första terminen. Efter genomgången kurs skall studenten kunna ”beskriva fysiska, psykiska sociala och kulturella faktorerers betydelse för hälsa utifrån ett helhetsperspektiv”. Vidare ”faktorer av betydelse för människans hälsa och ohälsa diskuteras på makro-, meso- och mikrovinå. Till makronivån hör bland annat kön, klass och etnicitet. Till mesonivån grupprelaterade livsstilar och levnadsvanor och till mikronivån biologiska och psykologiska förutsättningar.

De här exemplen är intressanta och kan tolkas som en ambition att komma bort ifrån uppdelningar i olika disciplinära och analytiska nivåer med de begränsningar detta innebär.

3.3 Etnicitet, klass, kön och makt

Dimensionerna etnicitet, klass, kön och makt återkommer på olika sätt i dokumenten från de olika lärosätena; dock inte alla överallt. Malmö är mest uttalad med sin kurs Etnicitet och so-

cialt arbete (8 hp), som kommer redan första terminen. I fokus står begreppet ”eticitet, kultur och identitet” men även genus finns omnämnt. Genus och etnicitet återkommer i senare kurser, som i Psykologi, psykiatri och socialt arbete (15 hp). Jag ger här några exempel på hur kultur/eticitet, klass, kön och makt är synliga i materialet.

Göteborg nämner makt i Socialt arbete som ämne och profession (15 hp) medan klass, genus och etnicitet omnämns i Samhällsstruktur och välfärd (15 hp). Problematisering av kön ingår i Individ, grupp och familj (15 hp). I Jönköping nämns genusperspektiv i Socialt arbete, social- och välfärdspolitik (7,7 hp). I Kalmar är klass- och genus synligt i Sociologi (15 hp). Linköping behandlar redan i Socialt arbete som kunskapsområde, forskningsområde och praktik (9 hp) genus, etnicitet, klass samt generation. Dessa faktorer återkommer också i Välfärd och socialpolitik ur ett medborgar/brukarperspektiv (15 hp). Makt berörs i Socialt arbete; livslopp, vuxenliv och åldrande (6 hp). Lunds studenter möter betydelsen av genus, etnicitet och klass i delkursen Individ och samhälle (12 hp). Ersta-Sköndal nämner under andra terminens tema tema Beteendevetenskap målet att studenten skall möta olika aspekter av etnicitet, generationer, klass och kön. I Stockholm lyfts perspektiv på genus, generation, klass och etnicitet i Socialpsykologi (3 hp), medan perspektiv på maktutövning kommer i Välfärdsstaten i sociologisk belysning (7 hp). När det gäller Umeå så förs makt in redan Socialt arbete som ämne och profession (7,5 hp), och länkas där till mål i relation till Professionell Kompetens (KP). Etnicitet, klass, kön, sexualitet och ålder lyfts i samma kurs i relation till Professionell Medvetenhet (PM). Man talar om kön, klass, etnicitet, funktionsförmåga, sexualitet och ålder ”som exempel på kategoriseringar som kan verka hierarkiskapande”. Dessa kategorier återkommer sedan genom de två följande delkurserna under första terminen Samhälleliga levnadsvillkor (7,5 hp) samt Individer och grupper i utsatta livssituationer (7,5 hp). De löper även vidare genom andra terminens kurs och däri ingående delkurser. Maktdimensionen blir tydlig i andra terminens inledande delkurs, Centrala teorier och begrepp i socialt arbete (12,5 hp). Umeå har alltså en konsekvens och en tydlighet i sitt framlyftande av kön, klass, etnicitet och ålder. I Växjö kursplan för Socialt arbete med inriktning mot sociologi (7,5 hp) tas genus, klass och etnicitet upp. Maktdimensionen blir synlig i Örebro introduktionskurs, Socialt arbete som profession, disciplin och forskningsfält (15 hp). I den andra delkursen, Det sociala arbetets rötter (15 hp), lyft genus-, etnicitets- och klassperspektiven. Dessa återkommer senare för att behandlas i Socialt arbete och socialpolitik. Slutligen Mittuniversitetet, som likaså låter sina studenter möta genus- och etnicitetsperspektiv redan i Introduktionskurs (15 hp). Könrelaterade mål finns även i kursen Socialt arbete: välfärdsstat i förändring (7,5 hp), genom ”våld

mot kvinnor” och ”våld och sexualitet”. Skrivningar kring etnicitet, genus och klasser återkommer även i Socialt arbete: sociologiska perspektiv (7,5 hp) och könsteoretiska vinklingar finner vi även i Socialt arbete: psykologiska perspektiv (7,5 hp).

Klass, kön och kultur/eticitet betraktas som något av en länk mellan mikro-makro, individ-samhälle, aktör-struktur. Samtliga dessa dimensioner kan användas för att förstå samspelet mellan olika nivåer av det sociala livet men även för att förstå det sociala arbetet. Man kan här även tillägga dimensionen makt, som på samma sätt kan användas integrerande. Maktdimensionen kan även knytas till etik/bemötande/förhållningssätt (se detta avsnitt). Variationen när det gäller att lyfta de här olika dimensionerna är dock påtaglig mellan de olika lärosätena. Vi ser exempel på strävanden att låta utbildningen genomsyras av dessa teman, till modellen med specifika kurser på ett tema till mer punktvisa inslag.

3.4 Vetenskapsteori och metodik

Temat vetenskapsteori och metodik är inte helt lätt att skilja från det som presenterades ovan, under socialt arbete som kunskaps/forskningsområde/akademiskt ämne. Här har jag valt att föra in de utbildningar som har urskiljbara kurser/delkurser mer tydligt inriktade på vetenskapsteori och metodik.

Jönköping har en Vetenskaplig grundkurs (7,5 hp) som kommer in redan första terminen. Kursen består av delkurserna Vetenskapsteori och forskningsmetodik samt av Statistik. Linköping har en kurs på detta tema, Kunskapsproduktion i socialt arbete (9 hp), som däremot ligger allra sist på termin två. Lund har en delkurs om 10 hp, Socialt arbete som forskningsområde. Kursen skall ge en ”inblick i forskning i socialt arbete, vetenskapligt och kritiskt förhållningssätt samt hur man läser och skriver akademiska texter och söker kunskap”. Ersta-Sköndal har för båda sina inriktningar en kurs i Vetenskapsteori och vetenskaplig metod om 10 hp på sin första termin. Slutligen Mittuniversitetet, som likaså under sin första termin låter studenterna möta Vetenskapsteori och metod, introduktion (7,5 hp).

Umeå är som nämnts ovan lite speciellt genom sin modell med fyra mål, varav ett är Vetenskaplig Utveckling. Målen genomsyrar hela utbildningen och VU finns alltså med redan från första terminen.

Här föreligger alltså en tydlig skillnad mellan lärosätena på så sätt att fem – med Umeå sex – orter har ett mer rejält inslag av vetenskapsteori och metod under det första utbildningsåret, medan övriga förlägger detta till senare nivåer.

3.5 Juridik

När det gäller juridiska utbildningsmoment så förekommer särskilda kurser vid sju av utbildningarna. Göteborg har Juridik för det sociala arbetet (15 hp) och Kalmar har Socialrätt, alternativt profilkurs med rättslig inriktning (15 hp); denna uppges vara valbar. Linköping har två kurser, Introduktion i juridik (6 hp) samt Civilrätt (6 hp) under sitt första år. På samma sätt har Stockholm med Juridik (7 hp) samt Juridik i socialt arbete (15 hp). Umeå benämner sin kurs Rätten i socialt arbete (10 hp), Örebro Rättslig introduktionskurs (7,5 hp) och Mittuniversitetet kallar sin juridiska kurs Samhället och individens rättigheter och skyldigheter 87,5 hp).

Även här förekommer således en skillnad mellan utbildningarna, där sju av tolv förlägger juridiken till det första utbildningsåret, medan övriga låter det komma in i en senare fas.

3.5 Litteraturen

Ett sätt att göra innehållsliga jämförelser mellan utbildningarna är att se på den använda kurslitteraturen. Jag har, som nämnts, använt litteraturlistorna som stöd för genomgången. Någon mer systematisk studie av litteraturlistorna har dock inte varit möjlig inom ramen för uppdraget. Men några iakttagelser kan ändå lyftas fram med utgångspunkt från undersökningen.

Det är anmärkningsvärt vilket genomsnitt antologierna av Ann Meeuwisse, Sune Sunesson & Hans Swärd (red.), *Socialt arbete en grundbok* (Stockholm 2006) respektive Anna Meeuwisse & Hans Swärd (red.), *Perspektiv på sociala problem* (Stockholm 2002) har fått runt om i landet. Den första används på samtliga utbildningar med ett undantag (Växjö) under det första året; den andra antologin återkommer på sju orter. Dessa båda skrifter bildar närmast en sorts 'litteraturkanon' under det första utbildningsåret. Möjligen skulle man här kunna tillfoga Malcolm Payne, som med sina skrifter finns representerad på åtta orters utbildningar; vanligast är *Modern teoribildning i socialt arbete* (Stockholm 2002).

Bland litteratur med inriktning på psykologisk/socialpsykologisk nivå så kan framhållas Johan Cullbergs klassiker, *Kris och utveckling – en psykodynamisk och socialpsykiatrisk studie* (Stockholm 1992) som finns representerad på fem orter. B. Angelöw & T. Jonssons, *Introduktion till socialpsykologi* (Lund 2000) förekommer på fyra utbildningar. När det gäller mer teoribildning på makronivå så kan man framhålla Pål Repstads, *Sociologiskt perspektiv i vård, omsorg och socialt arbete* (Lund 2005), som är upptagen på fem utbildningars listor.

I belysningen av etikfrågorna är Ulla Peterssons, *Etik och socialtjänst: Om förutsättningar för det sociala arbetes etik* (Stockholm 2000) den vanligast förekommande (fyra orter), därjämte J-O Henriksson & A.J. Vetlesen, *Etik i arbete med människor* (Lund 1998), som finns upptagen på tre orter.

4. Sammanfattning och avslutande kommentar

Vad kan man utifrån dokumentationen från de första två terminerna säga angående förekomsten av en gemensam grund i socionomutbildningarna? Introduktionen präglas av betydande likheter mellan de olika utbildningsorterna. Men det finns även vissa skillnader och jag menar att den viktigaste ligger under den allra sista punkten och i viss mån under den näst sista punkten.

- Studenterna på samtliga lärosäten möter i inledningen av sin utbildning socialt arbete som profession, som kunskapsområde och som verksamhet. Denna 'tredelning' av socialt arbete verkar ha fått ett brett och stadigt fäste i socionomprogrammet och bildar numera ett närmast givet avstamp i utbildningen.
- Etiken är ett område som gjort ett tydligt insteg i utbildningen. Det tas upp vid samtliga orter, oftast redan i samband med introduktionen av det sociala arbetet som verksamhet och profession. Etiken tas ofta upp i anslutning till frågor om bemötande och förhållningssätt; ibland i relation till makt. Etiska frågeställningar behandlas vid alla utbildningar och är därmed ännu en gemensam nämnare.
- Vidare behandlas på de flesta utbildningar sociala problem, livsvillkor och utsatta livssituationer. Ibland kopplas detta till genomgångar av centrala begrepp i socialt arbete.
- På i stort sett samtliga utbildningar infogas socialt arbete i ett bredare samhällsvetenskapligt perspektiv, där makroaspekter i form av institutionella och strukturella nivåer

behandlas. Studenterna får även ta del av det sociala livets mikrosammanhang, med fokus på individualistiska och interaktionistiska nivåer. Uppläggen och tyngdpunkterna kan skifta något, men även ser vi alltså en hel del likheter mellan lärosätena.

- I framlyftandet av dimensionerna etnicitet, klass, kön och makt möter vi en påtaglig variation mellan lärosätena. Alla utbildningarna berör på ett eller annat sätt och en eller annan omfattning något eller flera av dimensionerna. Men ambitionsnivåerna skiftar under det första utbildningsåret, från mer genomgående strimmor till mer punktvisa insatser.
- Största skillnaderna mellan lärosätena rör vetenskapsteori/vetenskaplig metod samt juridik. Sex orter har ett mer omfattande pensum kring vetenskapsteori och vetenskaplig metod under det första utbildningsåret. Juridiska kurser förekommer vid sju av lärosätena under det första utbildningsåret. Studenterna vid de olika utbildningsorterna möter här alltså tydliga skillnader under sina första två terminer.

Som nämnts har det senaste läsåret varit präglad av ett intensivt reformarbete av utbildnings- och kursplaner i Bologna-riktning. När det gäller skillnaderna i kursplanernas innehåll – och i viss mån det formella framställningen – så kan dessa förmodligen, åtminstone delvis, förstås i detta ljus. Man kan tänka sig att i samband med varje större utbildningsmässigt reformarbete så riktar sig insatserna till en början inåt, mot den egna organisationen. Man kan därför anta att i ett senare skede, när revideringar av kursdokumenten aktualiseras, så kommer blickarna att riktas mot andra utbildningsorter. Man kan då komma att mer aktivt försöka ta del och eventuellt även inspireras av de andra utbildningarna, både vad gäller upplägg och innehåll.

Jag vill lyfta fram ytterligare ett par reflektioner i samband med genomgången av dokumenten. Etiken och därtill länkade frågeställningar om bemötande och förhållningssätt (i viss mån makt) har tydligt stakat ut en egen plats i socionomutbildningen. Den ökade betoningen på etiken kan sannolikt kopplas till ökade krav på professionell självständighet.

De ambitioner att integrera makro-meso-mikronivåerna eller samhälls-grupp-individnivåerna som finns i dokumenten ter sig som angelägna och framkomliga. Med dessa mer självständiga upplägg överbryggas traditionella disciplinära och analytiska gränser, som kan verka begränsande för socialt arbete. Strävandena att låta dimensionerna etnicitet, klass, kön och makt mer systematiskt genomsyra utbildningen ter sig likaså som en lovande väg. I detta ligger även en

möjlighet att integrera makro, meso och mikro, samhälle, grupp och individ på nya och fruktbara sätt.

En avslutande reflektion: Det finns något av en motsättning mellan å ena sidan strävan efter enhetlighet och likvärdighet, å andra sidan stödet för skapandet av inriktningar och profiler. Denna senare möjlighet, som högskolelagen ger, utnyttjas också av lärosätena. Vi har alltså ökade krav på rörlighet som driver fram en standardisering. Samtidigt finns önskemål om utvecklandet av specialkompetens, genom stödjandet av profiler och inriktningar. Hur dessa båda riktningssamtal skall betraktas – och värderas – i förhållande till varandra är en intressant fråga att reflektera kring. Det ligger dock utom ramen för denna genomgång.

Bilaga 1. Universitet och Högskolor med utbildning som ger Socionomexamen

Göteborgs universitet

Institutionen för socialt arbete.

Socionomprogrammet, 210 högskolepoäng. Socionomexamen.

Jönköping, Hälsohögskolan

Avdelningen för beteendevetenskap och socialt arbete (ABS).

Socionomprogrammet, 210 högskolepoäng. Socionomexamen.

Högskolan i Kalmar

Institutionen för hälso- och beteendevetenskap.

Socionomutbildningen, 210 högskolepoäng. Socionomexamen.

Linköpings universitet

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier (ISV).

Socionomprogrammet, 210 högskolepoäng.

På avancerad nivå 30 hp (termin 7) ges tre alternativa profileringar:

Socialt arbete ur ett behandlingsperspektiv

Socialt arbete ur ett hälso- och omsorgsperspektiv

Socialt arbete ur ett lednings-, organiserings- och förändringsperspektiv

Lunds universitet

Socialhögskolan.

Socionomprogrammet 210 högskolepoäng. Socionomexamen.

Malmö högskola

Institutionen för hälsa och samhälle.

Socionomprogrammet, inriktning funktionshinder och åldrande, 210 högskolepoäng. Socionomexamen.

Socionomprogrammet, inriktning individ, familj och samhälle, 210 högskolepoäng. Socionomexamen.

Socionomprogrammet, inriktning verksamhetsutveckling, 210 högskolepoäng. Socionomexamen.

Stockholm, Ersta-Sköndal högskola

Institutionen för socialt arbete – Sköndalsinstitutet.

Socionomprogrammet med inriktning mot äldre, 240 högskolepoäng.

Socionomprogrammet med inriktning mot livsåskådning, 240 högskolepoäng.

Socionomexamen.

Stockholms universitet

Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan

Socionomprogrammet, 210 högskolepoäng.

Socionomprogrammet med inriktning mot socialpedagogik, 210 högskolepoäng.

Socionomprogrammet med inriktning mot äldre och funktionshindrade, 210 högskolepoäng.

Socionomexamen.

Umeå universitet

Institutionen för socialt arbete.

Socionomprogrammet, 210 högskolepoäng. Socionomexamen.

Växjö universitet

Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete (IVOSA).

Socionomprogrammet, 210 högskolepoäng. Socionomexamen

Örebro universitet

Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap

Socionomprogrammet, 210 högskolepoäng. Socionomexamen.

Socionomprogrammet, inriktning mot åldrande och funktionshinder, 210 högskolepoäng.

Östersund, Mittuniversitetet

Institutionen för socialt arbete.

Socionomutbildning, 210 hp. Socionomexamen.

Interkulturell och internationell socionomutbildning, 210 hp. Socionomexamen.

Bilaga 2: Terminsöversikt, Socionomutbildningar termin 1 och 2.

Göteborgs universitet

Socialt arbete som ämne och profession, 15 hp.

Samhällsstruktur och välfärd, 15 hp.

Individ, grupp och familj, 15 hp.

Juridik för det sociala arbetet, 15 hp.

Jönköping Hälsohögskolan

Socialt arbete, profession och kunskapsområde, 15 hp.

Vetenskaplig grundkurs, 7,5 hp.

Socialt arbete, social- och välfärdspolitik, 7,5 hp.

Psykologi, 15 hp.

Socialt arbete: interaktion människa, grupp och samhälle, 15 hp.

Högskolan i Kalmar

Socialt arbete, 15 hp.

Socialrätt, 15 högskolepoäng, alternativt profilkurs med rättslig inriktning, 15 hp (uppges valbar)

Sociologi, 15 hp.

Psykologi/socialpsykologi, 15 hp.

Linköpings universitet

Socialt arbete som kunskapsområde, forskningsområde och praktik, 9 hp.

Introduktion juridik, 6 hp.

Välfärd, socialpolitik, medborgar/brukarperspektiv, 15 hp.

Socialt arbete: barn och ungdom, 6 hp.

Socialt arbete: livslopp, vuxenliv och åldrande, 6 hp.

Socialt arbete i praktiken 1, 3 hp.

Civilrätt, 6 hp.

Kunskapsproduktion i socialt arbete, 9 hp.

Lunds universitet

Socialt arbete som ämne och profession, 30 hp. Består av tre delkurser:

- Människors levnadsvillkor, behov och rättigheter, 10 hp.
- Socialt arbete som forskningsområde, 10 hp.
- Socialt arbete som profession, 10 hp.

Samhällsvetenskap och socialt arbete, 30 hp. Består av tre delkurser:

- Individ och samhälle, 12 hp.
- Politik, ekonomi och samhälle, 12 hp.
- Samhällsvetenskapliga tolkningar, 6 hp.

Malmö högskola

Gemensamt för samtliga tre inriktningar:

Socialt arbete som teoretiskt och praktiskt fält, 15 hp.

Etnicitet och socialt arbete, 8 hp.

Hälsa och samhälle, 7 hp.

Psykologi, psykiatri och socialt arbete, 15 hp.

Sociologi, socialpolitik och socialt arbete, 15 hp.

Stockholm, Ersta- Sköndal högskola

Socionomprogrammet med inriktning mot etik och livsåskådning.

Socialt arbete, 30 hp, består av tre delkurser:

- Introduktion till socialt arbete – etik och livsåskådning 10 hp.
- Vetenskapsteori och vetenskaplig metod, 10 hp.
- Etiska perspektiv på sociala praktiker, 10 hp.

Beteendevetenskap, 30 hp, består av tre delkurser:

- Livsloppsstudier 1, 10 hp.

- Livsloppsstudier 2, 10 hp.
- Etik och livsåskådningsvetenskap – teori och praktik, 10 hp.

Socionomprogrammet med inriktning mot äldre.

Socialt arbete, (40 hp), består av fyra delkurser:

- Introduktion till vårdvetenskap och socialt arbete, 10 hp.
- Vetenskapsteori och vetenskaplig metod, 10 hp
- Etiska perspektiv på sociala praktiker, 10 hp.
- Socialt arbete med särskild inriktning mot äldre, 10 hp.

Beteendevetenskap, 20 hp, består av två delkurser:

- Beteendevetenskap med särskild inriktning mot äldre och gerontologi 10 hp.
- Etik- och livsåskådningsvetenskap – teori och praktik, 10 hp.

Stockholms universitet

Samhällsvetenskap och juridik I, 60 hp.

Gemensamt för de olika inriktningarna är följande delkurser:

Introduktion till socialt arbete, 7 hp.

Psykologi, 6 hp.

Socialpsykologi, 3 hp.

Sociologi, 6 hp.

Juridik, 7 hp.

Välfärdsstaten – en socialpolitisk introduktion, 7 hp.

Juridik i socialt arbete, 15 hp.

Professionsspecifika färdigheter, 2 hp.

Specifikt för Socionomprogrammet:

Välfärdsstaten i sociologisk belysning, 7 hp.

Specifikt för Socionomprogrammet med inriktning mot omsorg om äldre och funktionshindrade:

Äldre och funktionshindrade i samhället, 7 hp.

Specifikt för Socionomprogrammet med inriktning mot socialpedagogik:

Pedagogik, 7 hp.

Umeå universitet

Socialt arbete I, 1-30 p. Består av tre delkurser:

- Socialt arbete som ämne och profession, 7,5 hp.
- Samhälleliga levnadsvillkor, 7,5 hp.
- Individer och grupper i utsatta livssituationer, 15 hp.

Socialt arbete II, 31-60 p. Består av tre delkurser:

- Centrala teorier och begrepp i socialt arbete, 12,5 hp.
- Socialt arbete och samhällets organisering, 7,5 hp.
- Rätten i socialt arbete, 10 hp.

Växjö universitet

Kunskapsfält och profession, 22,5 hp.

Välfärdspolitik, 7,5 hp.

Samhällets organisering och struktur, 7,5 hp.

Socialt arbete med inriktning mot sociologi, 7,5 hp.

Socialt arbete med inriktning mot psykologi, 7,5 hp.

Samtal och kommunikation, 7,5 hp.

Örebro universitet

Gemensamt för båda varianterna gäller:

Socialt arbete som profession och vetenskap A, 30 hp. Består av två delkurser:

- Socialt arbete som profession, disciplin och forskningsfält, 15 hp.
- Det sociala arbetets rötter, 15 hp.

Statskunskap, 7,5 hp.

Socialt arbete och socialpolitik, 15 hp.

Rättslig introduktionskurs, 7,5 hp.

Östersund, Mittuniversitetet

Gemensamt för båda varianterna gäller:

Introduktionskurs, 15 hp.

Välfärdsstat i förändring, 7,5 hp.

Vetenskapsteori och metod, introduktion, 7,5 hp.

Socialt arbete: sociologiska perspektiv, 7,5 hp.

Socialt arbete: psykologiska perspektiv, 7,5 hp.

Samhället och individens rättigheter och skyldigheter, 7,5 hp.

Socialt arbete och organisation, 7,5 hp.

Februari 2008

PRELIMINÄR VERSION

Yrkesförberedelser i socionomutbildningen - en nationell kartläggning

Per-Åke Karlsson

Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet

Samarbetskommittén för Sveriges socionomutbildningar

Innehållsförteckning:

Inledning

Bakgrund

Syfte och frågor

Definitioner och avgränsningar

Tillvägagångssätt

Resultat

Några allmänna karaktäristika

Sammanhållen studiepraktik – verksamhetsförlagda studier

Yrkesförberedelser i utbildningarnas andra kurser

Att knyta samman yrkesförberedelser, fält och utbildning; tjänster och gentjänster

Förändringar och framtid för yrkesförberedelser

Sammanfattande om likheter och skillnader vad gäller yrkesförberedelser

Socionomutbildningarna är inte unika....

Diskussion

Källor, referenser, (ej text)

Bilagor

Inledning

Samarbetskommittén för Sveriges socionomutbildningar har gett Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet i uppdrag att inventera hur de olika socionomutbildningarna förbereder för socionomyrket/-yrkena genom olika yrkesförberedande inslag.

Göteborgsinstitutionen har sedan gett mig i uppdrag att genomföra undersökningen.

Underlaget för denna rapport har insamlats under första hälften av höstterminen 2007 från socionomutbildningar vid 12 lärosäten i landet. Avsikten har varit att undersöka hur olika utbildningsanordnare (lärosäten) gör för att förbereda för yrket samt undersöka likheter och skillnader mellan utbildningarna vad gäller yrkesförberedelser. Parallellt har, likaledes på uppdrag av samarbetskommittén, en studie av uppläggning av och innehåll i det första utbildningsåret genomförts av docent Eva Palmblad (2008). Under arbetet har vi haft kontakt med och informerat varandra om respektive undersökning.

För att genomföra uppdraget har jag varit anställd på deltid vid Institutionen för socialt arbete i Göteborg, där jag tidigare arbetat under många år, bland annat som lärare på olika nivåer i socionomutbildningen. Sedan 2003 är jag anställd som lektor i socialt arbete vid Högskolan i Borås, Institutionen för vårdvetenskap. Vid den institutionen utbildas främst sjuksköterskor, en profession som har likheter med socionomer; båda tidigare semiprofessioner med stark yrkesanknytning och relativt sen akademisering, i bemärkelsen anknytning till högskola och universitet (än senare för sjuksköterskor), men som båda genomgått genomgripande förändring i utbildningarna genom forskningsanknytning och forskning i "eget" ämne. Till skillnaderna hör att sjuksköterskor är legitimerade och att socionomer och sjuksköterskor vanligtvis arbetar inom olika, men näraliggande och ibland överlappande, samhällssektorer. Till mitt intresse för uppdraget har även bidragit att Högskolan i Borås har starka ambitioner att utveckla ett professionsuniversitet.

Mitt sätt att tolka och genomföra uppdraget har givetvis påverkats av att tidigare vara insides och involverad och nu utsides och fristående, men fortfarande nyfiken på vad som sker inom socionomutbildningen.

Bakgrund

Socionomutbildningen förbereder för socionomexamen, som är en yrkesexamen, samtidigt som utbildningen är forskningsförberedande. Utbildningen måste därmed innehålla moment och kunskapsstoff som vetter mot kommande yrke som socialarbetare/socionom liksom innehålla vetenskaplig kunskap. Helst ska i utbildningen olika sorters kunskaper integreras. Eller populärt uttryckt; teori och praktik måste finnas och helst mötas i utbildningen.

Det är samtidigt i sådana avseenden socionomutbildningen¹ kritiserats återkommande under många år. Socialtjänstkommittén (1995:58) kritiserade utbildningen för att alltför dåligt förbereda för ett arbete inom socialtjänsten. Högskoleverket har i flera utvärderingar och uppföljningar kritiserat utbildningen för att brista i att förbereda för yrkesutövning och ibland även för den vetenskapliga nivån². Särskilt stark var kritiken i utvärderingen som kom 2000 (Högskoleverket 2000:6 R). I uppföljningen och genomlysningen av ämnet socialt arbete

¹ Liksom andra liknande utbildningar, t ex sjuksköterskeutbildningen och andra "medellånga vårdutbildningar" och lärarutbildningar

² Inte minst var det ett genomgående tema i de utvärderingar som Högskoleverket gjorde av sociala omsorgsutbildningen (ref), vilken ju numera vid de flesta lärosäten integrerats i socionomutbildningen

några år senare (Högskoleverket 2003:29 R) är dock kritiken mildare och man menar att förbättringar skett. Även Socialstyrelsen har i olika sammanhang under senare år betonat vikten att utbildningen utvecklas såväl vad gäller kunskapsbaserad som vad gäller förberedelser för praktiskt socialt arbete (till exempel i SoS-rapport 2000:12).

Denna kritik tillsammans med egna utvecklingsambitioner har resulterat i olika (kvalitets)utvecklingsprojekt inom socionomutbildningarna i landet. Utbildningarna samlade sig till exempel till pedagogiska utvecklingsprojekt för att bättre integrera teori och praktik, förbereda studenterna för personlig utveckling och ge professionsspecifik färdighetsträning samt utveckla och kvalitetssäkra uppsatsarbetet (Ahlwall, red, 2004). I rapporten från dessa tre projekt finns en rad goda exempel som fortfarande kan ge inspiration. Många lokala exempel från de olika utbildningarna torde dessutom finnas.

Socionomutbildningen är en starkt expanderande utbildning. Antalet utbildningar som erbjuds har under några år ökat starkt och socionomutbildning ges nu, läsåret 2007/08, vid 15 lärosäten i landet. Antalet studieplatser har också ökat starkt. Till stor del sammanhänger denna expansion med att sociala omsorgsutbildningar omvandlats till och eller integrerats i socionomprogram. Även om arbetsmarknaden varit relativt god för socionomer har farhågor rests för att fler socionomer inom en framtid kommer att examineras än vad arbetsmarknaden efterfrågar (Högskoleverket 2003:29 R). Redan rapporteras, vilket kommer att framgå senare i rapporten, från några utbildningar att det är vissa svårigheter att få fram praktikplatser av god kvalitet i tillräcklig omfattning.

Tidigare var det ovanligt med inriktningar i utbildningsprogrammet. Numera finns vid några lärosäten sådana inriktningar; mot äldre och funktionshinder, mot verksamhetsutveckling och mot internationellt socialt arbete. Till viss del sammanhänger dessa inriktningar med integreringen av de tidigare nämnda sociala omsorgsprogrammen. Samtidigt som utbildningen expanderat vad gäller antalet utbildningsorter kan man även säga att socionomutbildningen breddats, i bemärkelsen riktas mot flera yrkesfält, numera tydligare till exempel även mot socialt arbete med äldre och funktionshindrade³.

Socionomutbildningarna har, liksom alla högskoleutbildningar, nyligen reformerats till följd av den så kallade "bolognaprocessen". Då denna utbildningsreform trädde i kraft så sent som i somras pågår i realiteten reformarbetet. I föreliggande rapport märks detta till exempel genom att man rapporterat från lärosätena att parallella utbildningar pågår; dels "de gamla" och dels de nya "bologna-anpassade" utbildningarna, styrda av nya och reformerade utbildnings- och kursplaner. I denna utbildningsreform eftersträvas viss likformning mellan olika lärosäten och även mellan länder i Europa, för att underlätta rörlighet och jämförbarhet. Likaså framhålls "anställningsbarhet" som ett viktigt mål, inte minst för utbildningar som är yrkesinriktade. Samtidigt eftersträvas vid flera lärosäten, åtminstone de mindre, en kraftsamling kring några styrkeområden och ibland profilering av utbildningarna. Tänkbart är att ovannämnda olika mål kan komma i konflikt med varandra.

För socionomexamen gäller såväl centralt fastställda utbildningsmål i examensbeskrivningen⁴ (SFS 200....), liksom det finns möjlighet för utbildningsanordnare att lägga till lokala utbildningsmål. Utbildningsmålen avspeglar att utbildningen förbereder för en yrkesexamen och ska vila på vetenskaplig grund. "För socionomexamen skall studenten visa sådan kunskap

³ Denna breddning återfinns även inom forskningen där inriktningsprofessorer mot omsorg tillkommit på flera ställen.

⁴ Citaten i detta stycke är hämtade ur examensbeskrivningen.

och förmåga som krävs för självständigt socialt arbete på individ- grupp och samhällsnivå". Detta mål ska nås genom att studenten i sin utbildning förvärvar den "kunskap och förståelse" som krävs, utvecklar nödvändig "färdighet och förmåga" samt uppnår eftersträvat "värderingsförmåga och förhållningssätt". Examensbeskrivningen konkretiserar i viss mån de olika aspekterna, men åtskilligt lämnas till de lokala utbildningsanordnarna att ytterligare konkretisera och tydliggöra i utbildningspraktiken.

För föreliggande undersökning är det viktigt att notera att krav ställs på att uppnå såväl vetenskaplig kunskap och förståelse av relevans för socionomyrket samt att färdigheter och förmåga ska uppnås så att yrket kan utövas på ett bra sätt, vilket ställer krav på att studenten uppövat såväl god värderingsförmåga som ett riktigt förhållningssätt. Jag vill här betona några aspekter i examensbeskrivningen och som jag menar är av särskilt intresse för föreliggande undersökning:

- kunskaper, färdigheter och förmågor ska utvecklas för socialt arbete på *flera nivåer*; individ – grupp – samhällsnivå,
- dessutom i samarbete *med de människor som berörs*,
- kunna och tillämpa relevanta *författningar*,
- kunna *förstå, utreda och analysera* sociala processer och problem liksom att,
- kunna *identifiera, strukturera, utreda och utvärdera insatser* på de olika nivåerna,
- ha *självkänedom* och *empatisk förmåga*,
- visa förmåga till *professionellt bemötande*,
- kunna *samverka* med andra.

Kursiveringarna är mina och avser att understryka hur mångfacetterat utbildningsuppdraget är. Och då har jag ändå inte tagit med de mål som ska uppnås i form av kunskap och förståelse och som skall uppnås genom mer "teoretiska" inslag i utbildningen. Det är således mycket som förväntas av den examinerade socionomen och mycket stoff, av olika slag, som ska samsas och helst integreras på ett bra sätt i utbildningen.

Syfte och frågeställningar

Syftet har varit att undersöka/kartlägga hur olika utbildningsanordnare/lärosäten löst uppgiften att yrkesförbereda i socionomutbildningarna och undersöka vilka och hur stora variationer som finns mellan de olika utbildningarna.

För att nå syftet har ett antal mer konkreta frågeställningar utvecklats:

Av tradition har *praktikperioder/verksamhetsförlagda studier* (en eller flera) under socionomutbildningen av relativt stor sammanlagd omfattning utgjort en central del av yrkesförberedelserna. Några frågor har ställts kring den/-m, såsom beträffande omfattning, förläggning i utbildningen, organisation och ersättning.

Andra moment i utbildningens kurser finns för yrkesförberedelser. Ett antal frågor har ställts kring sådana såsom: om yrkesförberedande moment finns i alla kurser eller om de koncentreras till några, vilka de yrkesförberedande momenten är, vilka pedagogiska tankar inslagen bygger på, hur de examineras, hur de kopplas samman med praktikperioden/-erna och om vilka lärarkategorier som svarar för dessa moment i utbildningen

Frågor har också ställts om motiveringar till varför man valt dessa yrkesförberedande inslag samt om fördelningen mellan yrkesförberedande moment och övriga inslag i utbildningen:

Likaså har efterfrågats om erfarenheter finns samlade och dokumenterade kring olika yrkesförberedande moment eller erfarenheter kring ”kompositionen och avvägningar” i utbildningen.

Definitioner och avgränsningar

Socionomutbildningen förbereder således för socionomexamen, som är en yrkesexamen. Utbildningen ska, som nämnts ovan, ge studenten sådana kunskaper och förmågor som krävs för ett självständigt socialt arbete. I utbildningen ingår därför olika moment och kunskapsstoff. För undersökningen urskiljs tre olika delar i socionomutbildningarna:

Teoretiska och vetenskapliga förberedelser i form av undervisning om för socialt arbete relevanta teorier, vetenskaplig metod och självständigt arbete. Dessa inslag är givetvis viktiga för den kommande yrkesrollen men ingår inte i undersökningen. Vad som är förberedelser av detta slag och vad som är yrkesförberedelser är inte självklart.

Med *yrkesförberedelser* avses moment i utbildningen som syftar till att förbereda studenten för den kommande yrkesutövningen genom träning och/eller övning av olika färdigheter eller förmågor. Yrkesförberedelser kan ske på många sätt. Dit räknas här exempelvis: praktik och/eller verksamhetsförlagda studier, handledning och övningar på ”fall”, inslag i kurser kring praktiska färdigheter som utrednings- och samtalsmetodik, moment som syftar till utveckling av personlig mognad som behövs som socialarbetare, återkommande möten med brukare för att utveckla personligt förhållningssätt. För att inslag ska anses vara yrkesförberedande bör de ha större omfattning i tid.

Detta till skillnad mot *yrkesorientering* som syftar till att ge studenten en orientering till vad det kommande yrket kan innebära. Till yrkesorientering, som också kan ske på en mängd sätt, räknas exempelvis: studiebesök av socialarbetare för information om yrket, kortvariga kontakter med brukare för information om ”klientrollen”, studiebesök på ”fältet”. Orienterande inslag är oftast mer kortvariga i tid. Distinktionen är dock inte kristallklar mellan yrkesorienterande och yrkesförberedande inslag.

Avgränsningen är som sagt inte kristallklar mellan de tre ovannämnda inslagen i socionomutbildningen. Samband finns och skall givetvis finnas. Moment kan finnas som kan räknas till två eller kanske rent av till alla tre delarna. Men i denna kartläggning har yrkesförberedelser fokuserats.

Som nämnts ovan har antalet lärosäten som ger socionomutbildning ökat under senare år. Några lärosäten har fått examensrättigheter helt nyligen. Undersökningen har avgränsats till utbildningar som varit igång sedan åtminstone höstterminen 2006. Detta för att erfarenheter och inte enbart planer ska kunna redovisas.

Denna avgränsning innebär att socionomutbildningarna vid följande 12 lärosäten ingår i undersökningen: Ersta – Sköndals högskola, Göteborgs universitet, Högskolan i Jönköping, Högskolan i Kalmar, Linköpings universitet, Lunds universitet, Malmö högskola,

Mittuniversitetet, Stockholms universitet, Umeå universitet, Växjö universitet och Örebro universitet.⁵

Tillvägagångssätt

Information till undersökningen har inhämtats på i huvudsakligen två sätt: Dels via hemsidor för de aktuella utbildningarna och dels via en ”mail-enkät” riktad till studierektorerna (motsvarande) vid de olika utbildningarna.

Via hemsidorna införskaffades grundläggande uppgifter om de olika utbildningarna; omfattning, eventuella inriktningar, utbildnings- och kursplaner, eventuellt utlagt informationsmaterial.

En enkät utformades utifrån undersökningens syfte och frågeställningar. Enkäten med följebrev finns som bilaga till rapporten. Enkäten genomfördes via mail och besvarades av studierektorerna, eller motsvarande funktion, för de olika utbildningarna. Studierektorerna uppmanades att bifoga eller ge (webb)referenser till eventuella utvecklingsprojekt som kunde vara av intresse för undersökningen. Även vid förekomst av olika inriktningar av socionomprogrammet önskades ett samlat enkätsvar från varje lärosäte. Enkäten genomfördes i slutet av september och början av oktober 2007. Från samtliga tillfrågade utbildningar kom utförliga svar, om än i några fall efter påminnelser.

Jag har också tagit del av andra undersökningar – utvärderingar som under senare år gjorts om socionomutbildningarna och dess yrkesförberedelser. Några är refererade till tidigare och till några ämnar jag återvända i diskussionen.

För att få underlag för några jämförelser med liknande utbildningar intervjuades studierektorn för sjuksköterskeprogrammet vid Högskolan i Borås Ingela Höglund. Frågorna till henne var desamma som till studierektorerna för socionomutbildningarna.

En första återföring av huvudsakligen enkätens resultat skedde den 19 oktober till berörda prefekter och studierektorer vid Samarbetskommitténs möte i Arild. Vissa resultat var då sammanfattade i en matris som överlämnades till studierektorerna för eventuella korrigeringar eller kompletteringar. Några, ganska få, sådana inkom och matrisen har justerats och bifogas rapporten.

Synpunkter har (givetvis) getts i enkätsvaren på tidigare nämnda definitioner och därmed uppläggningsen av enkäten. Några har pekat på att indelningen av utbildningen i yrkesförberedande och andra moment är diskutabel. Några citat från enkätsvaren får illustrera:

”... verkar enkäten utgå från en gammaldags syn på ”praktik” i utbildningen. I den nya utbildningen avser vi att integrera praktik och teori genom hela utbildningen och därför ser i också kurser utanför den traditionella fältförlagda praktikterminen som

⁵ Socionomutbildningar bedrivs läsåret 2007/08 dessutom vid Högskolan i Gävle, Karlstads universitet, Högskolan i Kristianstad samt vid Mälardalens högskola (i samarbete med Örebro universitet). Även andra näraliggande utbildningar finns, t ex vid Uppsala universitet (Social omsorg om äldre och funktionshindrade), Högskolan i Dalarna (Socialarbetarprogrammet), Högskolan Väst (Socialpedagogiskt program), Luleå tekniska universitet (Socialt arbete), Högskolan i Halmstad (Sociologi och socialt utvecklingsarbete). Några av dessa senare har ansökt om socionomrättigheter och det kan förväntas att utbildningslandskapet beträffande socionomutbildningar ytterligare förändras.

yrkesförberedande. ... Den moderna socialarbetaren t ex förväntas kunna inhämta och förstå/värdera forskningsresultat kring metoder. Då blir kunskaper och förmåga i informationssökningskompetens yrkesförberedande."

"Såväl praktik som vetenskaplig metod – och det mesta däremellan – är i princip yrkesförberedande"

Informationen från enkätsvaren har tillsammans med hemsidorna bearbetats på så sätt att jag sökt likheter och skillnader mellan de olika utbildningarna vad gäller yrkesförberedande moment. I följande redovisning av resultaten kommer jag att visa på de likheter som finns mellan de olika utbildningarna men även peka på att i många fall finns skillnader. Mönster och tendenser jag tycker mig kunna urskilja samt mina intryck kommer jag att diskutera avslutningsvis.

Resultat

Möjligen påverkas resultatens tillförlitlighet av att undersökningen genomfördes under en tid av omstöpningar av utbildningsprogrammen. Som jag nämnde tidigare reformeras den svenska högre utbildningen för närvarande genom den så kallade "bolognaprocessen". Under våren 2007 utarbetades och antogs nya utbildningsplaner vid de olika lärosätena och kursplanearbetet i deras följd är nog ännu inte avslutat på alla ställen. Från flera håll påpekas att man inte är helt klar med betygsteg eller betygskriterier i de nya kurserna som utarbetats. Vid några lärosäten har man vid denna reformering gått ifrån inriktningar inom socionomexamen i utbildningsplanerna, medan man vid andra har justerat inriktningarna.

En del av resultaten finns sammanfattade i matriser som bifogas rapporten. Läsningen kan underlättas genom att ta del av dessa matriser parallellt med följande text.

Några allmänna karaktäristika

I undersökningen ingår, som nämnts, utbildningarna vid 12 lärosäten. Utbildningsgeografin beträffande socionomutbildningarna har förändrat sig ganska snabbt under senare år. Från tidigare finns några "stora" utbildningar i Göteborg, Lund, Mittuniversitetet, Stockholm, Umeå och Örebro, samtliga med ett intag av mer än 200 studenter per år. Till dessa stora utbildningar har den relativt nya utbildningen i Malmö sällat sig. Övriga nyare socionomutbildningar är mindre i omfattning, tar in färre än 100 studenter per år. Av de "gamla" utbildningarna är det bara Ersta - Sköndal som är av denna storlek.

För att erhålla socionomexamen krävs 210 hp enligt examensförordningen.

Utbildningsplanerna för samtliga utbildningar är av den omfattningen, förutom beträffande Ersta - Sköndal och Linköping. Sistnämnda utbildningar innefattar magisterexamen i utbildningsplanen, men det finns givetvis möjlighet att (enbart) ta en socionomexamen.

Vid några lärosäten leder utbildningen till en "generell – allmän" socionomexamen från och med höstterminen 2007: i Göteborg, Jönköping, Kalmar Linköping, Lund, Umeå och Växjö. Bland dessa hade tidigare Umeå och Linköping tidigare inriktningar på sina utbildningar. Inriktningar i de nya utbildningsplanerna har sålunda från och med läsåret 2007/08: Ersta –

Sköndal (mot Etik och livsåskådning och mot Äldre⁶), Malmö (Funktionshinder och åldrande – Individ, familj och samhälle – Verksamhetsutveckling), Mittuniversitetet (Allmän - Internationell), Stockholm (Allmän – Socialpedagogik – Äldre och funktionshinder), Örebro (Allmän – Åldrande och funktionshinder). Av de sistnämnda hade Örebro tidigare ingen inriktning men har så numera, samtidigt som Sociala omsorgsprogrammet där är under avveckling.

Sammanhållen studiepraktik – verksamhetsförlagda studier

Studiepraktiken, eller som det ibland kallas; de verksamhetsförlagda studierna, är omfattande i alla utbildningarna. Som regel omfattar den i tid ungefär en termin. I de flesta utbildningarna är praktiken sammanhängande under en längre period. I några utbildningar är den uppdelad på två eller tre perioder. Mittuniversitetet skriver att man är den ”enda socionomutbildningen med två långa praktikperioder” (ur informationsmaterial). Men även Kalmar har praktiken fördelad, då två perioder och terminer (termin 3 och 4), och Jönköping har den fördelad på tre terminer (termin 3, 4 och 5). Vanligast är att praktiken ligger på termin 5 i utbildningen och omfattar hela, eller nästan hela terminen (mellan 24 och 30 hp). Två intressanta undantag framträder: Inriktningen Verksamhetsutveckling i Malmö har ingen studiepraktik utan ersätter den med ”mentorskap” med samma omfattning. Ersta – Sköndal har placerat praktiken på avslutande termin 7 och på avancerad nivå. I tid har studiepraktiken störst omfattning vid Mittuniversitetet.

Ofta förbereds praktikperioden/-erna av ”fältförlagda studier” eller praktikförberedande inslag i andra kurser. Likaså följs praktikperioderna, med de erfarenheter dessa gett av praktiskt socialt arbete, upp i följande kurs/-er. Under praktiken sker regelmässigt återkopplingar till utbildningsinstitutionen, t ex vid besök från (praktik)lärare eller besök på institutionen. Strävan är givetvis att på olika sätt söka integrera praktik och teori. De fältförlagda studierna är ibland av större omfattning i över tid och i studiepoäng. I till exempel Jönköping knyts studenterna under två år till en kommun/kommundel.

Varför lägger man upp det så här? Motiven är många och i nyanser skiftande men ofta likartade. Lund, med flera, framhåller att en längre sammanhållen praktikperiod ger möjligheter för att testa en professionell yrkesroll. Studenten hinner ”landa ordentligt” och får fördjupad kunskap, till exempel genom att kunna följa klientärenden över tid. Förläggningen till relativt sent i utbildningen, ofta termin fem, motiveras av att studenterna ska ha god teoretisk grund innan de går ut i praktik. Ett annat, organisatoriskt, skäl till en samlad praktik är att det skulle krävas mer resurser om man hade det uppdelat på flera perioder (Göteborg med flera). De som har uppdelade praktikperioder motiverar detta med ökade möjligheter att integrera teori och praktik. Ersta – Sköndal har den långa praktiken på termin sju, ofta den avslutande terminen i utbildningen, och motiverar det med att då kan teori och praktik bättre knytas samman till en (avslutande) helhet av utbildningen.

Från några utbildningsorter rapporteras att omfattning och förläggning av studiepraktiken kunde skilja sig tidigare mellan olika inriktningar av socionomprogrammet. Numera tycks en harmonisering skett och i omfattning och förläggning är det numera mer lika mellan olika inriktningar. Undantaget är givetvis Malmö med sitt ”mentorskap” på en inriktning.

⁶ Delvis samordnad med sjuksköterskeutbildning med liknande inriktning.

Studiepraktiken är resurskrävande. Många menar att resurstilldelningen också är något högre till praktiken än till andra kurser. Ja rent av betydligt högre menar man från Lund, Stockholm, Umeå ("dubbelt") och Växjö. Det som kräver resurser är att hitta och förbereda bra praktikplatser, till exempel genom att utbilda och stödja handledare, integrera praktikens vunna kunskaper med övriga kurser samt att via "motprestationer" ersätta handledare och arbetsplatser.

Att integrera praktiken med utbildningen i övrigt är en strävan i samtliga utbildningar. En strävan i den riktningen är att samma lärare ska medverka i såväl praktik som andra moment. Dock har man organiserat praktiken lite olika. Vanligt är att vissa lärare, eller annan personal, har som en viktig uppgift att rekrytera praktikplatser och hålla kontakt med dessa platser och handledare. Stockholm har en sådan särskild organisation och redovisar goda erfarenheter av detta. Från Örebro rapporteras att organisationen nu separerats och att man är kritisk mot detta. Den dominerande strävan tycks dock vara att organisatoriskt och i undervisningen närma praktik och övrig undervisning. Ersta – Sköndal markerar att praktiken ligger på avancerad nivå genom att knyta såväl särskild lektorskompetens som adjungerade adjunkter från "fältet" dit. Ett exempel på former för att underlätta närmande är Jönköpings "kursteam" kring praktiken bestående av lektorer och adjunkter.

Från några håll rapporteras svårigheter att få tag i goda praktikplatser i tillräcklig omfattning. Från Mittuniversitetet menar man att konkurrensen om praktikplatser ökat. Från Göteborg uttrycks oro för alltför stor omsättning av praktikplatser och handledare. Expansionen av studenter gör att man inte kan förlägga delar av undervisningen till fältet i den utsträckning som vore önskvärt, menar man i Örebro.

De personer – socialarbetare – som studenterna har närmast kontakt med under praktiken, det vill säga handledarna, är viktiga personer i yrkesförberedandet. Grundläggande krav på dessa är överallt krav på socionomexamen – eller social omsorgsexamen - samt yrkeserfarenhet, i omfattning åtminstone två år efter examen. Dessutom eftersträvas att handledarna har utbildning för att handleda. Ofta ordnar utbildningarna särskild sådan utbildning. Omfattningen tycks dock variera, från några dagar till på vissa håll 7,5 hp. Kraven på socionomexamen (motsvarande) och yrkeserfarenhet menar man sig kunna upprätthålla överallt. Dock tvingas man ibland "tumma på kraven" i dessa avseenden vad gäller exempelvis fältförlagda studier. Vid sådana mer extensiva, i bemärkelsen att studenterna parallellt har frekventa kontakter med utbildningsinstitutionen, fältkontakter kan även andra handledare än socionomer förekomma, rapporteras från några håll (Kalmar, Linköping, Örebro och Mittuniversitetet).

Det tycks också vara vanligt att personer som är handledare ibland "adjungeras" som adjunkter för att säkra "fältanknytning" i undervisningen "inne på institutionen". Från flera håll rapporteras att sådana adjungeringar finns, åtminstone i viss utsträckning. Här tycks Växjö ha gjort särskilda ansträngningar med ett flertal sådana delade anställningar.

Yrkesförberedelser i utbildningarnas andra kurser

En klar trend tycks vara att sträva efter att yrkesförberedelser ska ingå i de flesta kurser i socionomutbildningarna. Här har troligtvis målen för pågående utbildningsreform spelat in. Från några håll kommenteras detta:

”I det nya programmet styrs vi av Bolognas kunskapsformer: Kunskaper, FÄRDIGHETER och ATTITYDER. Med hjälp av dessa honnörssord skapar vi kurser som har en avsevärd tyngd på yrkesförberedande inslag, med träning, reflektion, kommunikation, osv. Vi har fört in mer omfattande inslag av fallanalyser, kommunikations- och samtalsövningar, rollspel, forumspel m m.” (Örebro)

”Det vi kallar för professionell utveckling (kanske samma som yrkesförberedande) ska vara del av alla kurser.” (Lund)

”Sådana moment ingår i de flesta kurser. I en del är de dessutom mycket tydliga: i sådana kurser hanteras fält, forskning och utvärdering”. (?)

Flera liknande synpunkter finns i svaren från lärosätena. Svaren antyder också att yrkesförberedelser är svåra att urskilja från annat stoff i utbildningarna samt att detta innehåll i utbildningen ges olika benämningar. Stockholm har till exempel 1 hp ”professionsspecifika färdigheter” i varje termin. Från några lärosäten rapporteras att några kurser har mer uttalad karaktär att vara yrkesförberedande, exempelvis från Göteborg och Umeå. Det tycks som om på de flesta utbildningarna de yrkesförberedande inslagen är mest markanta i mitten av utbildningen; inför, under och efter studiepraktiken.

Vad består då de yrkesförberedande inslagen av? I enkäten ombads studierektorerna ge exempel på sådana inslag. Många exempel gavs. Samtidigt är det viktigt att vara medveten om att det är just exempel som efterfrågats, inte förteckning över samtliga inslag av yrkesförberedande inslag. Exempelen kan dock ge en uppfattning om vad man uppfattar som särskilt yrkesförberedande.

- Övningar och träning i *samtal och kommunikation* ges, med lite olika benämningar, som exempel från samtliga. Att kunna samtala och kommunicera framstår som en grundläggande färdighet inom socionomutbildningarna som förberedelse för yrket. Exempel ges på olika sammanhang där detta tränas/övas: Motivationsamtal, ibland generellt och ibland specifikt, till exempel vid missbruk. Att samtala med barn. Att bedriva professionella samtal (i motsats till privata). Från ett par håll framhålls kommunikationsövningar som viktiga inslag.
- Som en annan viktig, kanske lika grundläggande, färdighet framstår att kunna utreda. Kunskaper samt övningar i *utredningsmetodik* framkommer som exempel från samtliga. Kopplat till detta betonas från några håll träning i handläggning och dokumentation, ofta kopplat till juridikmoment i utbildningen.
- Ibland kombineras övningar för att träna samspel och kommunikation med utredande och handläggande moment. Exempelvis tycks *rollspel* och *presentation* i rättegångsliknande sammanhang vara vanligt förekommande. Då tränas även presentationer och föredragningar. Dessa sistnämnda är vanliga exempel på yrkesförberedelser.
- Att träna sig *observera* barn och deras samspel med andra i utsatta situationer tas upp som exempel på något håll.
- Från några håll exemplifieras att man tar upp och tränar ”*handlingsstrategier*” för (klient)arbetet. Detta kan givetvis (liksom annat) ses som moment som för samman teori med praktiska yrkesförberedelser.
- Att i olika sammanhang arbeta med ”*fall*” är vanligt. Det kan handla om autentiska fall studenterna träffat på under praktiken och som då tas som utgångspunkt för vidare bearbetning, men det kan även handla om fall som tillhandahålls, av läraren via litteratur eller liknande, och som bildar underlag.
- *Grupper* med övningar och analyser i och av grupper framstår som viktigt. Ibland tycks det handla om att förstå och tolka grupper av klienter och hur gruppen kan användas i det sociala arbetet. Men exempel ges även hur gruppen och grupprocesser

är av intresse för att utveckla förhållningssätt inför yrket, t ex genom övningar med ”reflekterande team”.

- Studenterna som blivande *yrkespersoner* ska utvecklas genom olika inslag i utbildningen. Åtskilliga sådana exempel ges: Personlig professionell utveckling (ofta förkortat PPU) genom samtal i grupp, ofta under flera terminer, tycks vanligt förekommande. Att träna den empatiska kompetensen inför mötet med klienter tycks viktigt, liksom värderingsövningar och diskussioner om etik och etiska dilemman. Övningar utifrån fall kan här bilda underlag för diskussioner och bearbetning.
- Att träna *perspektivering*, sätta sig in i ”den andres” situation, tas upp på flera håll som en viktig del av förberedelserna för yrket. Brukarmöten, att sätta sig in i vad det kan innebära att vara brukare (klient) tas upp, bland annat från Jönköping och Växjö som exempel.

Som sagt, i enkäten efterfrågades exempel, så ovannämnda sammanställning kan inte göra anspråk på fullständighet. Notabelt är, menar jag, att de flesta exemplen som tas upp handlar om hur väl förberedda (i bemärkelsen teoretiskt och praktiskt kunniga, medvetna om etik och värderingar) socialarbetare möter en eller flera klienter (behövande person, familjer eller små grupper). Knappt några exempel ges på hur färdigheter utvecklas och tränas för socialt arbete på ”samhälls nivå”. Närmast finns antydning åt det hållet från några håll (exempelvis Stockholm och Göteborg) som lyfter fram kopplingen till geografiskt område, exempelvis stadsdel/kommun, och att man i fältförlagda studier skaffar sig underlag för B-uppsatsarbete. Stockholm framhäver detta som viktigt för att formulera undersöknings-/forskningsfrågeställningar utifrån verksamhetens behov, och kan sålunda ses som exempel på integration mellan teori – praktik; utbildning – fält.

I anslutning till de olika exemplen tas också upp *pedagogiska* tankar och strävanden man har.

”Teoretisk kunskap och praktisk färdighet förutsätter varandra. Dagens sociala arbete, med krav på mätbara insatser och ständigt förnyelsearbete, kräver tydliga teoretiska färdigheter. Försöket att forma fältanknutna kurser, delvis inriktade mot utvärdering och ledarskap, är exempel på detta.” (Ersta – Sköndal)

Citatet får exemplifiera de integrationssträvanden som framträder som dominerande pedagogisk idé. Det handlar om att lära – göra/träna – reflektera, enskilt eller i grupp. Några ser inslagen som exempel på problembaserad undervisning, som man menar främjar ett bra lärande i sammanhanget förbereda för yrke. Ett sätt att hålla samman de olika yrkesförberedande inslagen för den enskilde studenten är till exempel att använda och dokumentera via portfoliomethodik (Jönköping).

Samspelet mellan teori och praktik i yrkesförberedelserna understryks också att det anses pedagogiskt viktigt att lärarna har aktuell erfarenhet från praktiskt socialt arbete. Det är sålunda vanligt i yrkesförberedande moment att lärare ”från fältet” medverkar. Omfattningen tycks dock variera, från enstaka ”fältföreträdare” till att man institutionaliserat samarbete genom till exempel kombinationsanställningar (Ersta – Sköndal, Göteborg, Linköping, Malmö, Växjö). Omfattningen av fältföreträdare i de yrkesförberedande inslagen tycks dock variera från mer marginellt till en större omfattning, där exempelvis Linköping uppskattar den till 10 – 20 %.

Även för de yrkesförberedande momenten i kurserna ska lärandemål vara formulerade. Målen ska dessutom vara formulerade så att de kan bedömas och examineras. Från några håll menar man att utvecklingsarbete pågår härvidlag och att man inte kommit så långt med att formulera konkreta och mätbara lärandemål. Ofta(st) är lärandemålen formulerade utifrån formeln:

”Efter avslutad kurs ska studenten kunna; visa, redogöra för, redovisa, identifiera, kritiskt analysera, tillämpa, förklara, försvara, jämföra och så vidare, det vill säga formuleringar som går att se, höra och bedöma i examinationer.” (Örebro)

Många exempel på sådana formuleringar finns i de nya kursplanerna. Lund har gjort en sammanställning över sådana formuleringar i olika kurser och på olika nivåer.

Formuleringarna handlar om att studenten (efter genomgångna kurser, på olika nivåer) ska:

”visa insikt... visa kritiskt förhållningssätt ... ha förmåga genomföra ... visa grundläggande förmåga (t ex att strukturera – analysera), kunna utföra ...” och på avancerad nivå: *”Visa fördjupad förmåga... värdera, kritiskt förhålla sig...”*. etc

Lärandemålen kan struktureras efter examensbestämmelsernas indelning i färdigheter, förmågor och så vidare. Exempelvis för en kurs om ”brukarperspektiv” formulerar Jönköping bland annat:

”Studenten skall efter genomgången kurs inom områdena;

Färdighet och förmåga kunna ...

jämföra hur- individer, grupper, myndigheter och organisationer bemöter den enskilde individen och reflektera över bemötandets roll för resultatet av vårdens och omsorgens insatser

på ett- åtgärdsinriktat sätt reflektera över de problem som uppstår för individen när olika vetenskapliga paradig, olika regelverk, olika språkbruk och olika organisering av vård och omsorg skall samverka till en fungerande helhet för den enskilde brukaren.

Värderingsförmåga och förhållningssätt kunna

lyssna på och- reflektera över individens/brukarens upplevelser av samhällets organisering och genomförande av vård- och omsorger genom ett empatiskt förhållningssätt ...”

Exemplen kan givetvis mångfaldigas. Exemplet får även illustrera att lärandemålen, förutom att vara mycket ambitiösa (min uppfattning), även söker uppnå såväl teoretisk kunskap och förmåga samt praktisk handling och här kanske framförallt reflektion.

Liksom vad gäller lärandemål framhålls från flera håll att även beträffande examinationsformer och betygssättning pågår utvecklingsarbete. En gemensam ambition tycks vara att komma betydligt längre än att ha ”obligatorisk närvaro” som grund för examination och betygssättning. På flera håll pågår diskussioner om graderade betyg även vad gäller yrkesförberedande moment. Exempelvis har Stockholms universitet bestämt sig för sjugradig betygsskala och frågan blir då snarast om moment av yrkesförberedande karaktär ska undantas. Många pekar på vikten av att ge studenterna ”feedback” vad gäller yrkesförberedande examinationer.

Formerna för att examinera är många. Exempelvis redovisas att examination kan ske såväl individuellt som i grupp. Det kan handla om muntliga examinationer (såsom att föredra ett ärende och argumentera) som skriftliga (såsom att skriva en social utredning/rapport, en essä eller ”paper”) och via dessa olika sätt bedöma om studenterna uppnått de specificerade läromålen. Examinationen kan ske såväl på institutionen som i form av hemtentamen som redovisas. Örebro framhåller studiehandedningar, som ska finnas för alla kurser, som viktiga dokument för att ytterligare konkretisera lärandemål, examination och betygskrav. Men, som sagt, från flera håll påpekas att utvecklingsarbete pågår och att man inte kommit särskilt långt.

Att knyta samman yrkesförberedelser, fält och utbildning; tjänster och gentjänster

Då socionomexamen är en yrkesexamen är det naturligt att yrkesförberedelser är en viktig och ganska omfattande del av utbildningen. Studierektorerna ombads uppskatta hur stor del av studierna som är yrkesförberedande. Svaren varierar, men de flesta som svarat anger mellan 20 – 30 procent. Med variationer ner mot 15 – 20 procent (Kalmar) och med kommentaren om att det är ”alltför lite”. Ersta – Sköndal, Linköping och Malmö ligger betydligt högre, Malmö skriver möjligen närmare 40 % om ”...juridikmoment och dylika moment av praktiskt karaktär..” inräknas. Några vill och kan inte uppskatta omfattningen. Några motiveringar till detta ges:

”Utbildningen är en professionsutbildning. Var drar vi gränsen till vad som är yrkesförberedande då? Kunskap om teorier, metoder etc. är verktyg i en kommande profession.” (Växjö)

”Men igen: då vi är en professionsutbildning är vår ambition att den professionella nyttan av all undervisning (oavsett form och innehåll) alltid ska beaktas.” (Göteborg)

Ett sätt att knyta samman och närma utbildning och yrkesliv är att knyta till sig – adjungera – socialarbetare som lärare, samtidigt som de fortsätter i sitt yrke. Knytningen kan även ske i form av så kallade kombinationstjänster, där tjänstgöringen fördelas mellan institution och verksamhet. Sådan organiserad samverkan förekommer på de flesta håll. Omfattningen uppges vara upp till en årsarbetare totalt (Ersta – Sköndal) medan Kalmar, Jönköping och Lund inte har sådana anställningar. Dock uppger de senare att de har yrkesverksamma som medverkande i undervisningen, varför skillnaden kan vara en definitionsfråga snarast. Örebro pekar på att man gör ansträngningar för ökade insatser här, men att det ibland uppkommer problem genom skilda regelverk i kommun och i stat, samt genom att vetenskaplig meritering tillmätts mycket större värde än praktisk - yrkesorienterad dito för disputerad personal.

Samspelet mellan yrkesliv och utbildning kan behöva regleras genom olika former av avtal. Det enskilda arvudet till praktikhandledare tycks vara på väg att utmönstras, även om det fortfarande kan förekomma i vissa fall. Istället eftersträvas avtal mellan arbetsplatser och lärosäte för att reglera ersättningen för främst praktikplatser. De flesta har sådana avtal, skriftliga men även muntliga, med en eller flera kommuner och även med landsting (Lund). Motprestationen till att ta emot praktikanter är ofta kurser, seminarier och ibland utvärderings-/FoU-uppdrag av viss i avtal reglerad omfattning. Samtidigt förekommer individuell ersättning i form av arvoden till socialarbetare då de medverkar i undervisningen. En strävan tycks dock vara att komma ifrån individuella ersättningar, åtminstone vad gäller handledare. I stället vill man se organiserad samverkan mellan utbildningsinstitutionen och arbetsplatsen – flera arbetsplatser hos samma huvudman. Flera sådana exempel redovisas, till exempel i Skåne (PUMA-projektet) och i Umeå, kring praktikcentra.

Förändringar och framtid för yrkesförberedelser

Några större förändringar i omfattningen av yrkesförberedelser synes inte ha skett i utbildningarna under senare år. Dock framhålls att innehållet starkt förändrats och att man söker knyta olika inslag i utbildningen närmare till varandra. Den senaste utbildningsreformen understryker vikten av en sådan utveckling och skulle kunna sammanfatta studierektorernas svar. Några exempel på vad som påverkar/-t yrkesförberedelserna är:

- bologna-anpassning av utbildningarna (Ersta – Sköndal med flera)
- ingen förändring i omfattning med nu mer medvetet genomförda fältstudier, arbete i grupp och inslag för att bidra till personlig utveckling (Jönköping med flera)
- ”Är nog lika, men vi har mycket tydligt lyft in det här med evidensbaserat socialt arbete och detta sker tydligt under metodkurserna och här har det ökat.” (Linköping)

- ”Praktikterminen har under de senaste åren genomgått en grundlig förändring när det gäller krav på att studenterna demonstrerar en förmåga att reflektera kring praktiken i förhållande till teoretisk kunskap...” (Lund)

Några problem redovisas också sammanhängande med expansionen av studenter och svårigheter att ”fältförlägga studierna” i den omfattning som önskas. Så menar Örebro att; ”Tyvärr får den första kursen bli en campusförlagd kurs med fokus på fältet”

Några större förändringar i omfattning tror man inte kommer att ske under de kommande två åren. Men från några håll finns önskemål om att öka omfattningen av yrkesförberedelser, men man är osäker på att det går att åstadkomma (Kalmar, Malmö, Mittuniversitetet). Så den nära framtiden vad gäller yrkesförberedelser kanske kan sammanfattas: ”Oförändrat i omfattning men förändras i sin karaktär” (Växjö). ”Däremot pågår det inom ramen för alla programmets kurser ett ständigt arbete med att integrera teori och praktik. Formerna för hur detta skall ske måste bevakas” (Göteborg).

Från de flesta lärosätena redovisas utvecklingsprojekt och andra förändringsarbeten inom området yrkesförberedelser. Jag ska här kort referera till dessa⁷:

Ersta – Sköndal: Praktikorganisationen har förnyats och praktiken förlagts till avancerad nivå i nya utbildningsplanen.

Göteborg: Redovisar två projekt med verksamhetsförlagd utbildning; dels en klass i stadsdelen Lärjedalen (i samverkan med lärarutbildningen), dels en klass i stadsdelen Biskopsgården (i samverkan med Bräcke diakoni).

www.socwork.gu.se/utbildning/grundutbildning/faltforlagsutbildning

Medverkan i två tvärfackliga och yrkesanknutna utbildningsprojekt; Kommunalt Utbildnings Forum där man samlas från olika utbildningar, sjuksköterskor, arbetsterapeuter, sjukgymnaster och socionomer, samlas i en professionsöverskridande studentgrupp under en period. Geriatrisk Utbildningsavdelning, där man inom äldreomsorgen kan delta i team på en rehabavdelning inom Sahlgrenska Universitetssjukhuset.

Jönköping: Pekar på fältstudier som löper parallellt med och även integrerat i olika kurser för att närma teori och praktik. Vikt läggs mer vid personlig utveckling som en del i att förbereda för yrket. Resurspersoner från verksamheten/fältet ingår i kursteam för de olika kurserna.

Lund: Ett projekt ”Kunskapsbaserad socialtjänst” hade delvis detta syfte. En rapport finns <http://www.soch.lu.se/o.o.i.s/8404>.

Malmö, Lund (och Kristianstad): Pekar på PUMA som samverkansprojekt i Skåne med Malmö Stad, bland annat kring praktikplatser och former för tjänstebyten.

Stockholm: Utvecklingsarbete sker inom momentet Professionsspecifika färdigheter som löper som en strimma längs hela utbildningen.

Växjö (och Lund?): Medverkar i ett nationellt projekt om ”Brukarmedverkan i professionsutbildningar”.

Sammanfattande om likheter och skillnader vad gäller yrkesförberedelser

Det finns såväl många likheter som skillnader i hur socionomutbildningarna förbereder för socionomyrket. Jag ska här sammanfatta redovisningen med några, som jag uppfattar, viktiga likheter och skillnader. Först några *likheter*:

Inom samtliga utbildningar pågår arbete för att närmare integrera olika moment i utbildningen. Yrkesförberedelserna vävs mer än tidigare samman med andra kunskaper som

⁷ Min förmodan är att utvecklingsarbeten kunnat redovisas här från samtliga lärosäten och att skillnaderna snarare hänger samman med vilken tid man lagt ner för att besvara frågorna.

ges i utbildningen – med social teori och vetenskapligt arbete. Den senaste utbildningsreformen har sannolikt snabbat på denna utveckling.

Inom samtliga utbildningar, förutom inriktningen verksamhetsutveckling i Malmö, är lång – ungefär en termin och ofta tid sammanhängande - studiepraktik en central del i yrkesförberedelserna. Att få pröva på och komma nära en yrkesroll motiverar denna omfattande praktik under studierna. Praktiken ramas allt oftare in av ”fältstudier” som närmar studenterna till det sociala verksamhetsfältet och dess problemområden.

I stort har socionomutbildningen breddats vad gäller att förbereda för yrken genom att sociala omsorgsutbildningar transformerats in i socionomprogrammen. På en del ställen har detta skett inom ramen för ett brett, generellt program. På andra ställen finns inriktningar, oftast då mot omsorgsbetonad verksamhet.

Några inslag av yrkesförberedelser förekommer överallt: Samtal – kommunikation för socialt yrkes arbete, utredningar om sociala problem – sociala utredningar, handläggning och dokumentation. Ofta byggs detta upp med verkliga, eller fiktiva, ”fallövningar”, där det till exempel ingår rollspel, föredragningar och/eller presentationer. Oftast är yrkesförberedelserna orienterade mot socialt arbete med individer – familjer – smågrupper; eller om man så vill mot klientarbete. Mer sällan ges exempel på förberedelser för socialt arbete på samhällsnivå.

Givetvis finns även *skillnader* mellan utbildningarna. Några tydliga sådana är:

Om praktikterminen (ty omfattningen är ofta cirka en termin) är sammanhängande eller uppdelad. I fall där den är uppdelad är det oftast på två perioder eller vid några utbildningar på tre perioder. Var i utbildningen praktiken ligger varierar, även om termin fem är vanligast. Ersta – Sköndal skiljer ut sig mest genom att lägga praktiken till den avslutande terminen och på avancerad nivå. Inriktningen verksamhetsutveckling i Malmö skiljer ut sig genom att ersätta praktiken med mentorskap.

Om yrkesförberedelser ingår i samtliga kurser eller koncentreras till vissa. Från några utbildningar rapporteras att det finns kurser dit inslagen av yrkesförberedelser främst förekommer. Men några vid några utbildningar menar man att yrkesförberedelser ingår i alla, eller så gott som alla, kurser. Från vissa utbildningar framhåller man att en ”strimma” finns med av yrkesförberedelser, t ex benämnda professionsspecifika färdigheter (Stockholm) eller professionell utveckling (Lund).

Skillnader i innehåll, men inte i struktur för yrkesförberedelserna mellan de olika inriktningarna (med Malmö som undantag), förekommer givetvis där socionomutbildningen har inriktning, t ex mot äldre och funktionshinder eller internationellt socialt arbete.

Socionomutbildningarna är inte unika....

Socionomexamen är en av flera yrkesexamina vid högskolorna och universiteten i Sverige. Flera utbildningar finns för ”människovårdande” verksamheter och som liknar socionomutbildningarna genom att ha yrkesförberedelser inom utbildningen; lärare, arbetsterapeuter, sjuksköterskor, med flera. I uppdraget ingår inte att jämföra socionomutbildningarna med sådana, men för att få lite annat perspektiv inför min diskussion vill jag ändå redovisa något om hur motsvarande moment ter sig inom sjuksköterskeutbildningen vid Högskolan i Borås.

Till den treåriga utbildningen antas årligen drygt 200 studenter. Utbildningen ska ge tillräckliga kunskaper för *legitimation* som generalistsjuksköterska som kan arbeta inom flera områden inom hälso- och sjukvården med klinisk omvårdnad. *Vårdvetenskap* är huvudämne och anpassad medicinsk vetenskap kompletterar. Förutom examensförordningen ger Socialstyrelsens kompetenskrav och EU-direktiv tydliga styrningar av innehållet i utbildningen. Inom utbildningen torde uttrycket *kliniska studier* tämligen väl motsvara yrkesförberedelser. Dessa studier är dels verksamhetsförlagda och sker dels i institutionens lokaler. Totalt omfattar verksamhetsförlagda studier 33 veckor och förekommer under samtliga studieår, med en tyngdpunkt under andra året. I de kliniska studierna på institutionen ingår moment som laborationer, metodövningar för omvårdnad. Totalt torde de kliniska studierna utgöra åtminstone 50 % av studierna. Ett frivilligt inslag är ”yrkesmässig växt” för att reflektera kring patientmöten och koppla samman vårdvetenskaplig teori och kontext.

Ett avtal med Västra Götalandsregionen (motsvarar landstinget vad gäller ansvar för hälso- och sjukvård) reglerar de verksamhetsförlagda studierna. För varje student ersätter institutionen regionen med 1250 kr per verksamhetsförlagd studievecka. Regionen har i avtalet åtagit sig att tillhandhålla såväl bas- som huvudhandledare för studenterna, båda typerna av handledare ska ha goda ämneskunskaper i vårdvetenskap samt handledarutbildning. Målet är att huvudhandledarna ska ha magisterutbildning, ett mål som man dock inte kan uppfylla för närvarande. Tillgången på platser är tillfredställande för närvarande. Man bör observera att motsvarande avtal inte finns med den, numera omfattande, kommunala hälso- och sjukvården, vilket gör det svårare att finna platser för verksamhetsförlagda studier inom kommunerna.

Tilldelningen av resurser är troligtvis större till de verksamhetsförlagda studierna än till övriga kurser, inte minst genom ersättningen per studentplats. Inga arvoden utgår till enskilda handledare utan till regionen. Medlen kan användas på olika arbetsplatser för t ex kompetenshöjning och fortbildning. Men medlen kan även användas, utifrån lokala beslut, för lönetillägg för att vara handledare i utbildningen.

Uppskattningsvis ges ca 50 % av de kliniska inslagen på institutionen av företrädare – experter som ”köps in” från fältet. Det kan handla om läkare och sjuksköterskor med specialistkompetens inom visst område. För närvarande finns dessutom adjungerade adjunkter, 8 personer/sjuksköterskor á 20 % (det vill säga 2 årsarbetare) som betalas av regionen på treårsförordnanden, bland annat för att garantera kvalitet i de verksamhetsförlagda studierna. Dessutom finns två kliniska adjunkter, med 50 % klinikanknytning, främst kopplade till institutionens tre (?) utbildningsvårdsavdelningar. Till detta kommer två kliniska lektorat med vardera 50 % klinisk koppling. De kliniska adjunkterna och lektorerna finansieras ur institutionens budget. För närvarande har sålunda 12 lärare vid institutionen direkt klinisk (praktik-) anknytning med en omfattning av ca 4 årsarbeten för sådan anknytning.

Vad gäller omfattningen av de kliniska studierna råder stabilitet över tid. En strävan är att ytterligare arbeta med att ”bygga klinisk kompetens” med och för studenterna. Integrationen teori med praktik är centralt och ska genomsyra hela utbildningen. Sjuksköterskeutbildningen är en professionsutbildning.

Diskussion

I min diskussion ska jag, mot bakgrund av redovisade resultat, ta upp ett antal teman med anknytning till hur utbildningarna på såväl likartat som olikartat sätt söker förbereda för socionomyrket. Jag dristar mig avslutningsvis skissera några ”typer” av socionomer som kan urskiljas ur materialet. Men först några inledande noteringar om undersökningens uppläggning och genomförande.

Metodologiska anmärkningar

Några har menat att det är omöjligt att skilja ut yrkesförberedelser från andra inslag i socionomutbildningen. Svårigheter finns givetvis och det finns, som jag påpekat i rapportens början, inslag som kan räknas till två och rent av tre av de delar (teori, vetenskaplig metod och självständigt arbete – yrkesförberedelser – yrkesorientering) som där tas upp. Jag menar dock att det finns inslag som åtminstone har betoning på yrkesförberedelser, även om de givetvis bygger på och helst integreras med åtminstone en av de tre övriga delarna.

Begreppsligt råder inte enighet om vad som är yrkesförberedelser. I den enkät som är en viktig del av kartläggningen används dessutom öppna frågor. Tillförlitligheten i svaren kan sättas ifråga genom att studierektorerna uppfattat frågor och begrepp olika. Som framgått bland annat av exemplen på yrkesförbereder har svaren inte gått att insortera i uteslutande kategorier, utan är snarast överlappande – svar om intervjuer, samtal, kommunikationsövningar, etcetera kan få illustrera.

Kartläggningen tangerar dikotomiseringen teori – praktik. Det är inte så, enligt min och nog de flestas uppfattning, att yrkesförberedelser enkelt kan likställas med praktik. Som många påpekat har ”teorin” i form av utbildning och forskning sin praktik, liksom ”praktiken”, här i bemärkelse socialt yrkesarbete, har – och måste ha – sin teori. Det handlar snarast om olika praktiker.

Ökad integrering mellan olika inslag i socionomutbildningarna

Efter dessa reservationer av metodologisk karaktär ska jag övergå till att diskutera studiens resultat. I anslutning till ovanstående anmärkningar kan det vara lämpligt att börja med att påpeka den klara *strävan som märks att närma olika kunskapsstoff i utbildningen till varandra*. Ty det handlar ju vad gäller yrkesförberedelser inte minst om att behandla fenomenet socialt arbete ur åtminstone tre perspektiv: För att anknyta till Palmblads (2008) undersökning av innehållet i socionomutbildningarnas två första terminer så tas där socialt arbete upp ur tre perspektiv; som profession, verksamhet och forskning. På flera håll framskyntar att man söker anknyta yrkesförberedelser till samtliga dessa. I vissa fall blir det uppenbart om man kopplar till yrkesförberedelser att teori måste integreras med förberedelser och ibland även övning inför yrket; exempelvis om etik, där undervisningen givetvis tar upp etiska begrepp och kopplar till hur dessa kan användas för etisk analys av dilemman i yrkesutövningen, som i sin tur förväntas bidra till en önskad etisk grundhållning inför yrkesarbetet. I svaren från studierektorerna poängteras återkommande sådana strävanden att närma och integrera olika inslag i utbildningen.

Åter till examensbestämmelserna

I rapportens bakgrundavsnitt betonar jag några inslag i examensbestämmelserna som jag menar är av särskilt intresse vad gäller yrkesförberedelser. Jag ska här återvända till dessa, göra några kommentarer och koppla några exempel från undersökningen till dessa olika inslag. Min avsikt är inte främst att värdera utan att illustrera.

- *Kunskaper, färdigheter och förmågor ska utvecklas för socialt arbete på flera nivåer.*
Examensbestämmelserna stadgar om att kunskaper ska uppnås för socialt arbete på såväl individ-, grupp- som samhällsnivå. Av min redovisning torde framgå att exempel på yrkesförberedelser främst ges vad gäller individnivå och färre på grupp och i nästan ingen utsträckning på samhällsnivå.
- Dessutom ska arbetet kunna ske i samarbete *med de människor som berörs.*
Några exempel ges på inslag som förbereder för detta. Exempelvis från Jönköping och Lund, där man har "brukarkurser".
- Kunna och tillämpa relevanta *författningar.*
Många exempel ges från de olika utbildningarna på hur man söker förbereda för detta: Via rättegångsspel, övningar i handläggning – dokumentation med olika varianter förberedes studenterna på tillämpning av olika författningar viktiga för det sociala arbetet.
- Kunna *förstå, utreda och analysera* sociala processer och problem
Goda möjligheter och tillfällen till detta torde erbjudas genom de strävanden till ökad integration mellan utbildningens olika delar, som jag nämnt ovan. Rent konkret ges exempel på hur man via exempelvis processreferat under praktikperioderna övar detta.
- Kunna *identifiera, strukturera, utreda och utvärdera insatser* på de olika nivåerna.
- De övningar som sker om utredningsmetodik vid alla utbildningar torde kunna räknas som delar i förberedelser för detta. Exempelvis Göteborg nämner även kunskap och träning i "handlingstrategier" som kan räknas hit. Linköping och Ersta - Sköndal nämner vikten av utvärderingskunskaper för ett evidensbaserat arbetssätt.
- Ha *självkänedom* och *empatisk förmåga.*
Många exempel ges på förberedelser för att utveckla den "professionella personligheten" hos studenten. Från flera håll redovisas att man arbetar med PPU (personlig professionell utveckling) som ett inslag under längre tid av utbildningen.
- Visa förmåga till *professionellt bemötande.*
Sammanhänger med flera av ovanstående punkter och är en del av "professionsspecifika färdigheter" för att använda Stockholms terminologi.
- Kunna *samverka* med andra.
Torde, enligt min uppfattning, bli allt viktigare för socionomer med den utveckling som sker inom välfärdssektorn. Det handlar om att förstå och kunna samarbeta med andra professioner, men ibland delvis andra referensramar och traditioner. Att möta studenter från andra utbildningar, som t ex sker via KUF (Kommunalt Utbildnings Forum) i Göteborg är exempel på detta.

Mot ökad profilering eller likformning?

Socionomutbildningarna har ökat starkt i antal under senare år. För denna undersökning har jag samlat information från de 12 lärosäten som har mest omfattande erfarenhet av socionomutbildningen. De centrala styrinstrumenten i form av examinationsbestämmelser är relativt abstrakta och måste tolkas och konkretiseras lokalt. För andra utbildningar, tidigare exemplifierat med sjuksköterskeutbildningen, finns mer styrande bestämmelser från centralt håll. Den senaste utbildningsreformen strävar efter en viss likformighet för att öka möjligheten till rörlighet och jämförbarhet mellan lärosäten. Samtidigt finns en tendens, och som jag uppfattar det medveten strävan, från lärosätena att profilera sig och sina utbildningar. En fråga som kan resas är vad som händer med yrkesförberedelserna i denna utveckling: Kommer de att bli mer lika varandra mellan de olika utbildningarna vad gäller innehåll och former? Eller kommer de olika utbildningarna ha olika innehåll i och former för yrkesförberedelser? Det som skulle kunna tala för den sistnämnda utvecklingen är oklarheter i terminologin på området samt att den centrala styrningen för socionomutbildningen är

förhållandevis liten jämfört med till exempel legitimationsgrundande utbildningar inom "människovårdande verksamheter". Det ökande antalet utbildningar kan även bidra i den riktningen, på gott och på ont.

En mer spekulativ, i bemärkelsen att jag inte har empiriskt underlag, fråga är om de olika strukturella förutsättningarna som finns mellan olika utbildningar bidrar till skillnader, här då vad gäller yrkesförberedelser. Nya utbildningar har tillkommit. Nästan alla nya är relativt små i förhållande till de "gamla" och "stora" i bemärkelsen att ha många studenter i programmet. Med stora kan även följa möjligheter till "bredd" på så sätt att en mer omfattande forskning kan förekomma där, inkluderande egen forskarutbildning samt även erbjuda större möjligheter till specialisering genom större lärarkår. Flera av de nya är sprungna ur sociala omsorgsutbildningar. Vad kan sådana här skillnader innebära för yrkesförberedelser i utbildningarna?

Varför fortfarande så trevande vad gäller koppling utbildning - verksamhetsfält?

Socionomutbildningen är en stor utbildning vid de svenska högskolorna och universiteten. Det är en professionsförberedande utbildning med ett konkret praxisfält. De flesta socionomer anställs inom kommunerna. En viktig och omfattande del av yrkesförberedelserna sker genom praktiken – verksamhetsförlagda studier, ofta i kommunerna. Samtidigt är det uppenbart att man (fortfarande) är sökande och trevande vad gäller samarbetsformer mellan utbildningsinstitutionerna och (främst) kommunerna. Några exempel finns på avtal och gemensamma anställningar. Men i jämförelse med situationen vad gäller utbildningar för arbete inom hälso- och sjukvård inom landstingen är skillnadens stor. Jag har exemplifierat detta genom att skissera förhållanden mellan sjuksköterskeutbildningen i Borås och Västra Götalandsregionen. Samarbetet där är inte problemfritt, men har en helt annan omfattning och stadga än vad som framkommer beträffande socionomutbildningarna.

Yrkesförberedelser främst för klientarbete?

Men det som jag har redovisat tyder på att det finns såväl stora likheter i yrkesförberedelserna liksom skillnader såväl vad gäller den yrkesförberedande studiepraktiken som förberedelser i andra kurser. Notabelt är vidare att de flesta exemplen som givits handlar om förberedelser för socialt yrkesarbete närmast på "mikronivå". Vad gäller kurser och litteratur för studier under utbildningens två första terminer visar Palmblad (a a) till exempel på en riklig förekomst av även mer "makroorienterat" stoff. Varför inte lika stor bredd i exemplifieringen av yrkesförberedelser på olika nivåer? Examensbestämmelserna talar om förberedelser för socialt yrkesarbete på flera nivåer. Beror det på att det inte finns andra exempel?

Formas några "typer" av socionomer?

Jag avslutar rapporten med att skissera tre "typer" av socionomer som jag menar kan formas via de yrkesförberedelser som sker. Givetvis är dessa typer delvis spekulativa och framförallt inte varandra uteslutande.

- *Den kunskapsbaserade socionomen* vill jag kalla den första typen. Framväxten av en sådan stöds dessutom av ropet på ökad evidens som grund för socialt arbete. En sådan socionom förväntas vara skicklig på att integrera vetenskaplig kunskap med praktiskt handlande. Inom utbildningen ska alla moment peka mot praktiskt yrkesutövande, till exempel blir kunskaper i litteratursökning och bedömning av bästa tillgängliga kunskap direkt applicerbar för arbetet. Det handlar om att arbeta med vetenskapen som grund.
- *Den själv- och etiskt medvetne socionomen* vill jag kalla den andra typen. Genom olika inslag i utbildningen för att påverka den professionella personligheten formas en

socionom med god självuppfattning om sig själv och sin roll i det sociala arbetet och som även är väl bevandrad och förberedd för arbetets etiska dilemmor, kanske främst vad gäller möten med enskilda människor i problematiska situationer.

- *Den mikro-orienterade socionomen* benämner jag den tredje typen. I centrum för det sociala arbetet står främst mötet med enskilda, eller mindre grupper, av klienter. För det har man blivit väl yrkesförberedd under utbildningen. I mindre utsträckning har man blivit förberedd för socialt arbete på samhällsnivå.

Ort	Antal studieplatser/år	Omfattning i hp enl utbplan	Inriktning	Omfatt. praktik/VFS, hp (+fältstudier)	Praktiktermin/er	Variationer/inriktning, praktik	Praktikorganisation	/Handledarkrav (förutom socionom-/soc omsorgsexamen)	Resurstilldelning praktik i jfr med andra kurser
<i>Ersta-Sköndal</i>	75	240 (inkl magister)	- etik och livs- åskådning, - äldre (m SSK)	30 (+ 20)	7	lika	Delvis särskild	?	Lika, möjligen ngt högre
<i>Göteborg</i>	320	210	nej	30 (+ 3)	5	-	Integrerad men...	Handledarkurs 7,5 p, nästan alla	Ngt högre
<i>Jönköping</i>	80	210	nej	30	3, 4, 5	-	integrerad	2 år i yrket, handledarkurs, många har	Brukardel högre, VFS ngt lägre?
<i>Kalmar</i>	80	210	nej	30	4, 5	-	Integrerad men...	Förekommer även andra med akade- misk utbildning	Lika troligen
<i>Linköping</i>	90	240 (inkl magister)	I gamla planen 3 inriktningar, ej i nya	30	4	30 el 2x 15	Integrerad	Kort handledar- kurs, Även andra med akademisk utbildn handleder	?
<i>Lund</i>	340	210	nej	24 (+ fält- studier)	5	-	Integrerad	Gärna handledar- kurs 15 hp, ej alla	Ca dubbelt
<i>Malmö</i>	150+150	210	- funktions- hinder o åld- rande - indiv. fam. o samh. - verksamhets- utveckling	30 30 mentor- skap	5 5 -	Inriktning verksamhetsut- veckling ersätter praktik med mentor- skap	Integrerad	Malmö högskolan handledarkurs erbjuds. Alla har??	Lika, ngt högre?
<i>Mittuniversitetet</i>	180 (+ 45 decentr?)	210	- allmän, - Internationell	45 52,5	3 och 6	Internationell: obligatorisk utomlands	praktiklärare	2 år i yrket Ibland avkall Internationell mer varierat	Ngt högre
<i>Stockholm</i>	300	210	-allmän - socialpedagog - äldre o funk-	22	5	Lika, tidigare skillnader	Särskilda praktiklärare, viss	2 år i yrket, handledarkurs 7 p, uppfylls oftast	Högre

			tionshinder.				integration		
<i>Umeå</i>	240	210	F o m ht 07 generell. Pågår utbildning med 3 inriktningar	Nya: 30 "gamla": 30 22,5 15	5 6 6 6	Omfattning varierar	Delvis integrerad?	2 dagars kurs internat, Uppfylls oftast	Högre, dubbelt
<i>Växjö</i>	80	210	nej	30 (+ fält- förlagda studier)	5	-	Integrerad	Handledarkurs, uppnås	Betydligt högre
<i>Örebro</i>	180 ?	210	- allmän - åldrande o funktionshinder	30 (+ fält- förlagda studier 15)	6	lika	Särskild organisation	Tvingas ibland "tumma på kraven"	Lika ?

Ort	Yrkesförberedelser (YF) i kurser	Examination, gradering	Fältföreläsare i YF	Kombinationstjänster	Samarbetsavtal och ersättningsformer	YF i %	Förändringar YF	Utvecklingsprojekt inom YF	Anmärkning
<i>Ersta-Sköndal</i>	I de flesta	Ja, troligen betygsteg	Förekommer	Ca en årsarb	Ja	30	Bolognaanpassning	Praktikorganisation har förnyats	Praktik på avancerad nivå
<i>Göteborg</i>	Särskilt i 4 kurser	Ja, oftast ej graderat	Förekommer	Adj adjunkt o komp tj Ca 0,9 årsarb	Eftersträvas. Ej praktikarvode. Kurser, seminarier. Stor omsättning handledare	Ca 25	Ej ändrad omfattning, ändrat innehåll, Anställningsbarhet	2 verksamhetsförlagda utbildningar, 2 former av tvärprofessionell praktik	”i ett avseende alla kurser YF – det är ju en professions utbildning...”
<i>Jönköping</i>	I de flesta	Ej helt klart	Förekommer	nej	Finns. Kompetensutveckling o kurser	?	Ej ändrad omfattning, ändrat innehåll	Placering i fadderkommun 2 år, strimmor i kurserna, fältpersoner i kursteam	Brukarperspektivet
<i>Kalmar</i>	I alla kurser, utom term. 7	Deltagande krävs, feedback ges	Förekommer	Nej	Muntligt avtal, individuell ersättning förekommer	15 – 20, ”för lite...”	PPU-samtal införs		
<i>Linköping</i>	Tydligt i vissa	Del av kurs, ej gradering	Varierande 10 -20 %	1 tjänst, 25 %	Praktikavtal. Föreläsningar. o seminarier.	Ca 30	Oförändrad omfatta, mer om evidens	-	
<i>Lund</i>	Del i alla	Skriftligt, muntligt, seminarier, etc	Förekommer	Nej, yrkesverksamma adjungeras som lärare	Avtal några kommuner, landsting, även ers till enskilda handledare	?	Grundl förändr, krav stud visar förmåga reflektera praktik - teori	Projekt ”Kunskapsbaserad socialtjänst” PUMA samverkan mellan lärosäten i Skåne	”integrera praktik och teori genom hela utbildningen. Professionell utveckling = YF?
<i>Malmö</i>	I flera kurser	Deltagande krävs, ibland tregradig,	Förekommer	1 tjänst 25 %, lektor	Avtal finns Malmö stad, ej praktikarvode, kurser och seminarier	25 – 30, möjligen närmare 40	Öka något framgent, mer integreras	PUMA – samverkan mellan lärosäten och Malmö. Utvecklings projekt i en del stadsdelar	Mentorskap i en inriktning

<i>Mittuniversitetet</i>	Vissa kurser	Obligatorisk närvaro	Förekommer	nej	I vissa fall, alla former av ersättn förekommer	Ca 33	Planerar öka omfattning	PPU-projekt	Två praktikperioder Interkulturellt program
<i>Stockholm</i>	1 hp profspec färdigheter i varje kurs + egen kurs	Ej 7-gradig skala. Disk pågår	Få förutom praktik	nej	Ej. Erbjuder utbildning, seminarier, föreläsningar m m	Ca 20	Minskning 5 veckor äldre o funktionshindrade.	Inom professions-specifika färdigheter.	Professionsspecifika färdigheter = YF?
<i>Umeå</i>	Flera kurser, särskilt term 3 o 4	Ja, f n ej graderat	Ca 5 %	Nej, adjungerar yrkesverk-samma	Avtal PC, ej ers enskilda handledare. Erbjuder kurser.	Ca 20	Liten minskning	PPU	
<i>Växjö</i>	I samtliga, mer el mindre	Ja, olika former, skala disk	Förekommer	Flera lärare har delade anställningar	Nej. Utbildningsinsatser erbjuds	”är en professionsutbildn. Var dra gränsen?”	Oförändrad omfattning, förändrad karaktär	I nationellt projekt ”Brukarmedverkan i professionsutbildningar”	
<i>Örebro</i>	I flera kurser,	Ja,	Förekommer	Förekomst, men probl	Ja, ej ers enskilda, utbildn insatser etc	”går ej att be-döma”	ökande	PuTS-proj	soc omsorgsprogr under avveckling Blooms taxonomi?

2007-09-20

Till studierektorer/motsvarande vid socionomprogrammen vid
Ersta – Sköndal
Göteborgs universitet
Högskolan i Jönköping
Högskolan i Kalmar
Linköpings universitet
Lunds universitet
Malmö högskola
Mittuniversitetet
Stockholms universitet
Umeå universitet
Växjö universitet
Örebro universitet

Kartläggning av yrkesförberedelser i socionomprogrammen

Samarbetskommittén för socionomutbildningarna i Sverige har uppdragit åt Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet att inventera hur de olika socionomutbildningarna förbereder för yrket (yrken) i sina utbildningar. Med ”yrkesförberedelser” avses inte främst eller enbart den sk praktiken (verksamhetsförlagda studier) utan även andra yrkesförberedande moment i utbildningen. Institutionen för socialt arbete har kontrakterat mig för att genomföra undersökningen. Undersökningen ska genomföras under första delen av hösten 2007.

Syftet är att undersöka/kartlägga hur olika utbildningsanordnare löst uppgiften att yrkesförbereda och undersöka vilka och hur stora variationer som finns mellan de olika utbildningarna.

En viktig del av datainsamlingen utgörs av den enkät riktad till studierektorer/motsvarande och som bifogas.

Jag har tidigare haft direktkontakt med de flesta av er och hoppas att ni har möjlighet att snarast svara på mina frågor. *Senast den 1 oktober behöver jag ha era svar* för att kunna ge en första återrapportering i Arild den 19 oktober.

Vid behov av förtydliganden eller angående andra problem med enkäten kontakta mig gärna. Förutom via svarsmail nås jag på tel 033-4354771 eller på mobil 0702-770760.

Jag tackar på förhand för ert samarbete och hoppas att resultaten av kartläggningen ska komma till användning och nytta.

Med vänliga hälsningar

Per-Åke Karlsson
Fil dr och universitetslektor i socialt arbete

2007-09-20

Yrkesförberedelser i socionomprogrammen – en kartläggning

Utbildningen förbereder för socionomexamen, som är en yrkesexamen. Utbildningen ska ge studenten sådana kunskaper och förmågor som krävs för ett självständigt socialt arbete. I utbildningen ingår därför olika moment och kunskapsstoff. För undersökningen urskiljs tre olika inslag i utbildningen:

Teoretiska och vetenskapliga förberedelser i form av undervisning om för socialt arbete relevanta teorier, vetenskaplig metod och självständigt arbete. Dessa inslag är givetvis viktiga för den kommande yrkesrollen men ingår inte i kartläggningen.

Med *yrkesförberedelser* avses moment i utbildningen som syftar till att förbereda studenten för den kommande yrkesutövningen genom träning och/eller övning av olika färdigheter eller förmågor. Detta till skillnad mot *yrkesorientering* som syftar till att ge studenten en orientering till vad det kommande yrket kan innebära. Distinktionen är inte kristallklar.

Yrkesförberedelser kan ske på många sätt. Dit räknas här exempelvis: praktik och/eller verksamhetsförlagda studier, handledning och övningar på ”fall”, inslag i kurser kring praktiska färdigheter som utrednings- och samtalsmetodik, moment som syftar till utveckling av personlig mognad som behövs som socialarbetare, återkommande möten med brukare för att utveckla personligt förhållningssätt.

Till yrkesorientering, som också kan ske på en mängd sätt, räknas exempelvis: studiebesök av socialarbetare för information om yrket, kortvariga kontakter med brukare för information om ”klientrollen”, studiebesök på ”fältet”. Dessa inslag ingår inte i kartläggningen

Denna kartläggning fokuserar yrkesförberedelser i de berörda socionomprogrammen. För att inslag ska anses vara yrkesförberedande bör de ha större omfattning i tid.

Avgränsningen är som sagt inte kristallklar mellan de tre ovannämnda inslagen i socionomutbildningen. Samband finns och bör givetvis finnas. Moment kan finnas som kan räknas till två eller kanske rent av till alla tre delarna. Men i denna kartläggning fokuseras yrkesförberedelser.

Ett svar önskas från varje utbildningsanordnare, även om ni har flera inriktningar på socionomprogrammet.

Skriv in svaren i rutorna efter frågorna. Rutorna kan expanderas för utförligare svar. Skicka in svaren genom att bifoga det ifyllda formuläret i svarsmail till mig. **Senast den första oktober behöver jag ha era svar.**

1. Under lång tid har *praktikperioder* (en eller flera) under socionomutbildningen och av sammanlagt relativt stor omfattning utgjort en central del av yrkesförberedelserna. Inledningsvis följer några frågor om studiepraktiken:

- Hur stor är omfattningen av den totala (studie)praktiken, räknat i högskolepoäng, i ert socionomprogram?

- Är praktiken sammanhängande i en period eller uppdelad på flera? I så fall hur?

- Vilka särskilda pedagogiska tankar ligger bakom denna omfattning och struktur?

- Hur är praktiken organiserad hos er? I vilken mån är den integrerad med övrig utbildningsorganisation och i vilken mån utgör den en särskild organisation? (Exempelvis beträffande lärarmedverkan i praktik och i övrig undervisning.) Ge även en kort motivering till varför ni valt denna form.

- Vilka särskilda krav ställer ni på handledare i form av teoretiskt och praktisk kompetens? Och: Är dessa krav möjliga att uppfylla ”i praktiken” eller tvingas ni ge avkall på dessa krav?

- Om flera inriktningar finns på ert socionomprogram: har de olika inriktningarna likartad uppläggning beträffande praktiken eller finns där stora skillnader? I så fall: vilka är de största skillnaderna?

- Hur är resurstilldelningen till praktiken i förhållande till andra kurser i utbildningen? Gör en uppskattning av tilldelning per student i jämförelse med andra kurser. (Till resurstilldelningen räknas ersättning till handledare och/eller verksamhet, lärarmedverkan från institutionen, administrativa insatser, och eventuella utbildningsinsatser för handledare.)

2. Andra moment i socionomutbildningens kurser tillkommer som komplement, eller möjligen som ersättning, till praktiken. Här följer några frågor om sådana:

- Ingår yrkesförberedande moment i alla kurser eller är dessa koncentrerade till vissa kurser? I så fall, vilka kurser?

- Ge exempel på viktiga yrkesförberedande moment i era kurser.

- Hur avspeglar sig dessa i respektive kurs' lärandemål?

- Bedöms och/eller examineras dessa moment som en del av kursens examination? Ge exempel på hur dessa moment examineras och bedöms (förutom obligatorisk närvaro). (Bedöms t ex studentens insatser i yrkesförberedande moment enligt någon skala och vägs in i slutlig betygsbedömning?)

- Redogör kort för vilka särskilda pedagogiska tankar som finns för ett par av exemplen ni gett ovan på yrkesförberedande moment.

- Uppskatta omfattningen från "fältföreträdare" i förhållande till institutionens lärare i övrigt beträffande yrkesförberedande moment.

- Finns det vid institutionen särskilda anställningar (adjungerade adjunkter/lektorer, s k kombinationstjänster – "kliniska tjänster") som medverkar i de yrkesförberedande momenten? I så fall, uppskatta omfattningen i "helårsarbetare" (vad gäller omfattningen avgränsas inte frågan till yrkesförberedelser utan innefattar även andra inslag, såsom teori, vetenskapligt arbete och yrkesorientering)

3. Finns det samarbetsavtal mellan institutionen och verksamhetsfältet för att reglera ersättningen för insatser för praktik och/eller andra yrkesförberedande moment?

Hur sker ersättning till "fältet" för insatser av den här karaktären i undervisningen? (Som arvoden/lön till individer, som ekonomisk ersättning till verksamheter, som "tjänstebyten" (t ex erbjudande om kurs eller FoU-projekt) eller på annat sätt)

4. Vilken tidsomfattning har yrkesförberedande moment i förhållande till den totala utbildningen? Ange din bedömning i procent av den totala studietiden.

5. Har förändringar beträffande omfattningen av de yrkesförberedande momenten (praktiken och övriga inslag) skett under de två senaste åren hos er?

Om så, är det en ökning eller minskning i förhållande till övrigt innehåll i utbildningen, enligt din uppfattning?

Om du blickar framåt för en tvåårsperiod: Är det din uppfattning att de yrkesförberedande momenten kommer att; vara av oförändrad omfattning, öka eller minska?

6. Följande fråga gäller den senaste tvåårsperioden: **Har det pågått/pågår det särskilda utvecklingsprojekt beträffande de yrkesförberedande inslagen i utbildningen?** I så fall vilka och (kortfattat) motiveringar för dessa? Finns dokumentation om/från dessa? *Bifoga gärna eller ge utförlig webbadress till sådan dokumentation.*

7. **Plats för andra kommentarer och/eller synpunkter** som ni vill framhålla om yrkesförberedande inslag i er socionomutbildning.

8. **Övriga synpunkter**

Svaren avser socionomutbildningen vid (lärosätets namn)

Svaren har lämnats av (namn, befattning och gärna tel nr och e-postadress)

Tack för din medverkan!

Projektrapport_NSHU_290208.txt

Lunds universitet
 Rapportdatum 20080229 12: 59: 28

PROJEKTRAPPORT STANDARD

Sida 1 av 2

Jobb-id: 2066751

Period:	01-07	-	02-08	Urval sgrupp:		
Kostnadsställe:	253191	-	253191	V-gren:	11	- 11
Aktivitet:	25319110027	-	25319110027	Fritt fält:		-

	Utfall vald period	Utfall sedan projektstart (1)
INKOMSTER		
Erhållna bidrag	0,00	300 000,00
Summa inkomster	0,00	300 000,00
UTGIFTER		
Löner och arvoden	-61 314,39	-61 314,39
Lönebidrag	-31 515,61	-31 515,61
Traktamenten	0,00	0,00
Resutgifter	0,00	0,00
Konsulter/Köp av tjänster	-171 041,00	-171 041,00
Material/Förbrukningsutgifter	0,00	0,00
Utrustning	0,00	0,00
Övriga utgifter	0,00	0,00
Omkostnader/Overhead	-36 129,00	-36 129,00
Summa utgifter	-300 000,00	-300 000,00
INKOMSTER - UTGIFTER	-300 000,00	0,00

(1) Obs! Inkluderar ej bokförda inkomster och utgifter från före 1/1 2003.

Lunds universitet
 Rapportdatum 20080229 12: 59: 28

PROJEKTRAPPORT STANDARD

Sida 2 av 2

Jobb-id: 2066751

Period:	01-07	-	02-08	Urval sgrupp:		
Kostnadsställe:	253191	-	253191	V-gren:	11	- 11
Aktivitet:	25319110027	-	25319110027	Fritt fält:		-

Projektrapport_NSHU_290208. txt

TILLGÄNGLIGT BELOPP		0,00
differens Tillg. belopp - Inkomster-utgifter (2)		0,00
Övriga resultatkonton:		
Summa övriga resultatkonton	-----	0,00
Balanskonton:		
Kapital		300 000,00
Summa balanskonton	-----	300 000,00
KONTROLL RR (om annat än noll - kontakta Ekonomi enheten)		0,00
KONTROLL BR (om annat än noll - kontakta Ekonomi enheten)		0,00

(2) Annat värde än noll här beror på:

- a) att rapporten behöver kompletteras med uppgift om inkomster och utgifter från före 1/1 2003,
- b) att rapporten behöver kompletteras med uppgifter om inkomster och utgifter från ev. tidigare aktiviteter,
- c) att det finns utestående förskott eller lån (syns under "Balanskonton" ovan) och/eller
- d) att kapital har flyttats till eller ifrån projektet (syns under "Balanskonton" ovan).

Denna rapport har omvända tecken, dvs debet visas med minus och kredit med plus.
 Kostnader och tillgångar visas sålunda med minus respektive intäkter, skulder och kapital med plus.
 (Och tvärtom för reduktioner. Ex. intäcksreduktion visas med minus.)